

Прилог историји школства у Босни и Херцеговини.

Српска конфесионална основна школа у Ливну.

Написао Душан Ј. Карањац — Кулен-Вакуф.

Још од прастарих времена настојали су људи, да се што више у своме послу усаврше. Они нијесу могли остати код онога, што су од својих старих научили. Та знамо, да дух човјечији све више тежи за нечим бољим, — савршенијим. Он све гледа, како ће свој посао олакотити и боље унаприједити. Из прадавне историје имамо доста примјера, како се човјек бори са: дивљим звјеровића, човјеком-непријатељем, па чак и против саме природе. Све је то његов разум свладао! Дух његов изумио је оружје, почeo је градити станове, — па је тако одолио опасним — за његов опстанак — животињама. Е, сада му је већ лакше било, те је могао и на друго што мислити. — Непријатељ је ударио на њега, те ако је био јачи — уништио га је И ту се он домогао спаса. Сложило се њих неколико, те су тако живјели у заједници. Када су довде дошли — онда је даље већ лакше ишло, — те, — не само да су физично били јачи, — него су и са душевним способностима боље у будућност гледали. Што један није знао, — јест други или трећи — еле — један је другога учио. „Више људи — више зна“, — вели народна пословица. Када су почели овако живјети у заједници, почеше смишљати, како ће и шта ће даље бити. Стално се насељиште у једноме мјесту; — изумјеше оруђе: — те сада од оних дивљака и скиталица видимо ми мирне и вриједне ратаре. Ето вам какав је дух човјечији, њему никада није доста, није му добро, увијек он нешто рачуна, смишља и премишља, изналази, усавршује, — те није био дотле миран, док није — да не рекнем — и природу зауздао, — те њоме барата како он хоће.

Не ћу дugo да дуљим о оном, што је већ давно и давно прошло, него сам само напоменуо, да се види, како човјек није одмах дошао до онога савршенства, на којем данас стоји. Све је то њега стајало великога труда, муке и чврсте воље, да је све те препреке свладао, — те када је једном добро раскрчио пут — е онда му се лако по њему возити.

*

Свemu овоме данашњем знању и умијењу, нема сумње, да су допринијеле заједнице, друштва — а кроз њих — школа. Рекао је славни Бизмарк на првом опћем њемачком државном сабору, када се повела ријеч о томе, ко је највише допринио побједи:

„Код Седана је побиједио народни учитељ!“ — а кроз њега — школа. Школа је темељ свакој држави! Када су се оне почеле оснивати, те у којем можда облику, — било је у давној давнини.

Увод.

Пријећи ћемо мислима велики низ година од створења свијета, те откада позитивно знамо за душевни развој човјечанства, — а зауставићемо се у нашој, не баш далекој прошлости. Година 1820. није баш тако одавна прошла, та шта је то, само 88 година размака. Али и у тијех 88 година — великих, да не рекнем огромних

промјена је настало. Нема те гране знаности, која није гигантском снагом напријед корачала. Томе огромноме душевном развоју без сумње је допринијела и опет — школа. Школа је напредовала!

Да говорим о важности школе, мислим да је и одвише сувишно, јер је врло јасна корист, коју нам она даје. Није забадава речено: „Народ без школа, јесте народ без будућности!“ Ово су и наши стари увидјели да је тако, те су све могуће жртве допринашали, само да имају своју школу, где ће им се подмладак изобразити, да данас сјутра постану честити и вриједни грађани, те да користе себи, народу свом и домовини својој.

Свашта на свијету има своју историју, па тако и школе. Школство у нашој домовини Босни и Херцеговини такођер има своју историју, те мислим, да не би на одмет било, када би се тачно описало, када је која школа постала, како, те најближу прошлост њену. При томе би требало изнијети историју свију школа, без разлике њена карактера: била она државна, конфесионална, приватна, или каква му драго.

Мислим, да би оваква историја школства, која би из цијеле Босне и Херцеговине у једну ћелину спојена била — само на нашу опћу корист била. Таквом би се историјом јасно приказао душевни развитак нашега народа, те све евентуалне сметње, што су га у образовању његовом пометале. За тим би се тачно приказивало стање школства прије и послије окупације, што би особито важно било, јер би се одатле врло лако могло разабрати, колико је добра учинила земаљска влада народу — подижући школе. — Не би ли оваква историја добро дошла и приликом оснивања „Школског музеја“ у Сарајеву?

Ја сам узео себи за задаћу приказати историју „Српске конфесионалне основне школе у Ливну“ — почевши од год. 1820. па до данас. Даљих података од год. 1820. — нити писмених нити усмених — нема. Говорећи о историји српске школе, не смијемо, а и не можемо никако пријећи, а да бар коју не рекнемо и о развоју „Црквено-школске општине“. Развој српске школе у врло је уском везу са развојем „Црквено-школске општине“. Материјално стање српске школе зависи сасвим од „Црквено-школске општине“. Општина има да се стара на првоме мјесту, о цркви, т. ј. да управља црквеним дохоцима, а на другоме је мјесту њена брига о управљању школским дохоцима, намиравање разних школских потреба, надзирање рада учитељева, и уопће старање, да школа одговара својој сврси и да иде упоредо са државним и другим школама исте категорије.

За то ћу и ја, описујући развој српске ливањске школе, догађи се и црквене општине, и то особито у старије доба, када је општина имала развијерно пуно више послана са школом, него са црквом. Ово ће пак бити посве разумљиво, када се зна, у каквом је односу била црква и школа наспрам отоманске владе. О овоме пак биће касније говора, из кога ће читалац јасно увидјети стање школе и стање цркве према државној власти, навластито до окупације, т. ј. до г. 1878.

Овај приказ раздијелио сам на три главна дијела, и то: Први дио, који почиње од год. 1820. па све до године 1847.; други дио, који почиње од год. 1847. па све до год. 1874. и трећи дио, који почиње од год. 1874 па све до данас. Ево, да мало разјасним, за што сам овако овај приказ раздијелио: Узео сам почетак од године 1820. с тога — како већ напоменух — јер даљих података нити нађох у архиву српско црквено-школске општине, нити многох ишта и од најстаријих људи

дознати¹⁾. Год. 1847. узео сам стога, јер се истом те године основала „Српско православна црквено-школска општина“²⁾. Други дио, који почиње од оснутка српско-православне општине, па све до год. 1874., т. ј. до зидања нове школске зграде, — до наступа нове ере за српску школу ливањску. Даље — трећи дио — посветио сам најновијој доби, — од оснутка нове школе па до данас.

Овом приликом стављам приједлог на све другове и другарице, — без разлике на којој школи службују, — те мислим да су они у првоме реду позвани за ово, да се лате „пера и хартије“, те да сваки своју школу по своме умијењу оцрта, а увјeren сам, да ће наш дични „Школски Вјесник“ врло радо уступити простора за овакве радње.

Овом приликом изражавам жељу: како би било, да се овакве радње штампају као посебни прилог „Школском Вјеснику“, те када би се временом обрадио историјски преглед свију школа у земљи — ето, онда бисмо имали једну омашну (по квалитету и квантитету) књигу, коју бисмо могли увезати и натпис јој метнули: „Историја школства у Босни и Херцеговини од најстаријих времена па до данас“. Ја овако мислим, но како год наш драги уредник учини — добро ће бити. Само нек се ради!³⁾

Још једну да напоменем друговима и другарицама, када се буду прихватили овога посла. Сакупљајући грађу за историјски преглед које школе, највише ће на такове потешкоће, којим се управо ни надали не би. Само ће вам ово доста муке дати: један каже овако, други онако, — у старим опет „Рачунима“ и „Записцима“ нађе се опет друкчије. Ништа то! Само стрпљења — ти све покуши — па испоређуј, тражи — и изаћи ћеш већ на крај. Особито ћеш се помоћи разним писменим подацима, списима, „Споменицама“, и т. д. Када сам већ споменуо „Споменице“, баш да коју рекнем о њима.

Пишући овај приказ, опазио сам, да ни половицу труда и муке не бих имао, да сам имао какву „Споменицу“ при руци, у којој би било бар нешто забиљежено. — Но на жалост ова је школа, као и многе друге у земљи — нема. Да је „Школска споменица“ једна корисна „стварчица“ увидјела је и наша земальска влада, која је својом наредбом од 3. јула 1897. број 86.383/Г. препоручила учитељству, да за своје школе састављају „Школску споменицу“ — „у којој ће бити приказана повијест поједине школе, од времена, када је постала“.

Ево шта нам наш честити друг г. Недељко Лазаревић на стр. 633. „Шк. Вјесника“ од 1902. год., даље вели:

„— — — — — на коју смо (т. ј. Споменицу) ми као да и заборавили.

Да се не налази и разлога томе забораву? Налази га се, да, у нашој незнаности и неваљалости, те бојазни: да не урадимо послу за другог, извињујући се: Ах, ко ће на сто мјеста писати сто историја!?

„Међу тим то није и без зере истине! И ја бих, у сталешком интересу, понизно и скромно предложио, да се у новом издању цитиране високе наредбе дода: Израда

¹⁾ Јосо Јефтановић, Шпиро Кујунџић, Тошо Којдић, Коста Кујунџић, Перо Ждеро, и још многи други.

²⁾ Архив „Српске црквене православне општине“ у Ливну: „Рачунъ одъ прихода Црквнн“ — 3. стр.

³⁾ Како познајемо прилике, већином би се изгубио почетак, док би се дошло до свршетка. Больје ће се та грађа сачувати овако у оквиру „Школскога Вјесника“. Ур.

прошлог дијела у споменици награђује се примјерено квалитету рада, а наставак будућег ставља се у дужност школскијем старјешинама⁴, и т. д. — — — —⁴.

Ово вели г. Лазаревић и право вели. Ја познајем једнога старога учитеља, да где год је дошао — написао је у оној школи Споменицу, па никада се још није потужио, да „другима ради⁴. Ја мислим да писања Споменице не ће све дотле бити, док у томе смислу не изађе каква наредба. Али тек, да се и нека награда даде за писање Споменице — како то вели г. Лазаревић — право је. — Оваке Споменице могу нам бити само од врло велике користи.

У то име браћо другови и другарице на посао! Главни извори, одакле ћеш прости потребне податке — стари људи, — којих на жалост сваки дан све то мање бива, да на њихово мјесто други дође. Што се прије почне, тим боље, више ћемо података скупити и приказ ће бити потпунији и вјернији; — а што је још најглавније. лакше ћемо доћи до потребних података.

Српска конфесионална основна школа у Ливну.

I. поглавље од 1820.—1847.

I.

Стање школе од год 1820., па до оснутка црквено-школске општине у Ливну. Слобода обучавања и школске зграде.

Историја ливањске српске вјериоповједне школе почиње истом од г. 1820, а као доказ тому служе нам писмени подаци из „Протокола црковнихъ“ од те године, за тим предања, на која се морамо више ослонити, него на какве писмене податке, будући да потоњих има врло мало. Даље од године 1820. — нити има икаквих писмених података о оснивању школе, а од стarih mi људи нико ништа није умио рећи, а уједно тврде, да се добро сјећају, да прије споменуте године није никако било школе у Срба православних, а по свој прилици ни у католика ливањских.

По предању се тврди, да прије г. 1820. уопће о школи у Ливну нема ни говора. Ево, шта о томе приповиједа стари Тошо Којдић, потомак стarih свештеника ливањских, човјек — конзервативац до крајности. Он вели:

„Око г. 1700. дошао је у Ливно неки поп Никола Којда из села Острошца, код Гламоча. Од овога попа Којде основала се цијела породица, која се по њему и прозвала: „Којдићи“, из којих су највише потједали хришћански свештеници, који су један другога нашљећивали у својој „нурији“¹⁾ — ливањској.

Шта је овај поп Никола свршио — не зна се, — но биће посигурно, да је оно — што и већина свештеника у оно вријеме, — један другога учио — и спремао у звању. Тако је то онда било! Добро се сјећам, да су мени моји стари приповиједали, како би он скupio мало дјеце, — те их благданом и недјељом обучавао у буквару, а особито их је учио молитве наизуст. Који је год слуга био код њега, није ни један отишао, да није умио барем своје име записати. Како је њега — његов отац можда изучио за свештеника, тако је и он свога сина Јову, који се збила и запопи. Поп Јово исто је тако радио као и његов отац — поп Никола; — врло је радо обучавао дјецу у буквару и у часловцу. Да је било какве

¹⁾ Нурија-парохија, т. ј. један рајон, у коме има право само догични свештеник да послужије

школе за тога времена — знам добро, да није; — јер су ми моји стари то толико пута приповиједали¹⁾.

Истом г. 1820. знаменита је била по Србе православне у Ливну. Тада су добили прву школу. Каква је — таква је; — онда је била врло добра¹⁾. Школа је била, али о каквоме уређењу тада — још ни говора нема.

Споменути поп Јово Којдић имао је сина Станка. Изучивши Станко код свога оца: буквар, часловац, црквено појање и богослужење, те остало што је тада требало за свештени чин, оде у калуђере и добије име — Серафим. Као јеромонах наследиједио је од свога оца ливањску нурију. За њега се приповиједа, да је био веома вриједан, те је особито желио и увијек премишљао, како би то било, да се оснује каква школа, где би им се дјеца „свакоме корисномъ науку учила“²⁾. Овај млади калуђер — јеромонах — први је, за кога се позитивно зна, да је основао школу, коју је отворио г. 1820. у својој властитој кући на „Беглуку“ — (махала код „Думана“). Ова кућица још и данас постоји, а својина је споменутога Тоше Којдића. Сада у њој станује бесплатно један сиромашак. О самој овој кући — као првој школској згради биће ниже говора.

Овај вриједни калуђер Серафим — под своју старост — од 106 година — ослијепи и би принуђен, да напусти како свећеничку, тако и учитељску службу

Ливно је тада било једно од првих трговачких мјеста у цијелој Босни и Херцеговини, јер је сва прекоморска роба за Босну морала проћи кроз Ливно, будући да другога пута није имала. Богати ливањски трговци, — опет својим трговачким послом — морали су чешће ићи у Сплет, Задар, а особито у Трст, при томе им се десила прилика, да узгредице мало у Задар срвате, те би онда оданде доводили свршене богослове себи за учитеље. Овако су они још за дugo времена добављали себи учитеља, који — пошто се погодио с народом — остајао би: по годину, дviјe, па и viше, već према томе, како му се свиђало, те какве су прилике биле.

Осебуту заслугу имали су тада за развој школе „Хаци-Браћа Кујунџићи²⁾“ (ово је била тврдка њихова), који су све у својим рукама имали — све до оснутка црквено-школске општине, како се то даље из „Рачуна црковнихъ“ може разабрати. Иза њих су као угледни грађани били: Јефтановићи, Станишићи, Тодоровићи, и други. Особиту је заслугу без сумње стекао још и аустријски конзуљ Спиридон Рајковић³⁾, који их је савјетовао и упућивао у свemu, што они нијесу знали и умјели. Његовом иницијативом управо је и основана црквено-школска општина, како се то опет из реченога протокола види. Како је овај честити човјек био заузетан за школу, спомиње га и Др. Алајповић у својој штудији: „Ivan Frano Jukić“ стр. 48., где вели:

„— — — U Sarajevu је oko podizanja škole najviše slave i zahvalnosti stekao Špiro Rajković, Dubrovčanin, koji na veliku korist sviju nas sa svojim znojem i kvarom među nama prebiva.“

¹⁾ Види о школским зградама у овоме поглављу

²⁾ А на по се Јосиф Кујунџић

³⁾ Г. 1856 појави се у Ливну колера, та да се од ње спасе оде у Гламоч, — али му не би суђено, јер исте године несретна болест и њега захвати и обори га у гроб. Народ га још и данас са захвалношћу спомиње; његово име треба да се златним словима забиљежи у историји српске ливањске школе.

Послије смрти јеромонаха Серафима увидио је народ да је школа од користи по опће добро, те почеше смишљати, како би то било, да у којој кући отворе школу, да добаве учитеља („дацкала“ — „мештра“), те да им дјецу учи. У ту сврху најме кућу (на точе мјесту је сада Видовића хамбар) у којој отворе школу. Но овдје не опстоја дugo школа, него је преселише у кућу, коју касније прекупи — сада већ покојни — Манојло Станишић¹⁾.

Но на бразду увидјеше, да овако не може дugo опстати, него да је потребно имати посебну зграду, у којој ће отворити школу. Ово је ишло доста тешко, будући да Турци тада још никако не дозвољаваху ни школу, а камо ли цркву подигнути. За то се богати трговци ливањски договорише, да у име народно купе од Х. Б. Кујунџића земљиште у „Беглук-махали“, те да ће ту — к'о — зидати кућу, у којој ће они „учињати“ и сушићи кожу, с тога и прозову они то мјесто „Табана²⁾. О овој куповини земљишта има доље у „Рачунима прковнимъ“ где вели:

„— — — 2933 фиорина и 20 кр. примише Г. Хаџи Браћа Кујунђићи за грађевину Табана, и остасмоимъ дужни иошт фиорина 66 и 80 кр., за надомирити Сумму одъ фиорина 3000“³⁾.

И тако дакле истом г. 1846. купише земљиште, а тек годину дана касније подигоше зграду, коју су били првидно намијенили за учињање коже, у којој пак већ г. 1847. отворише школу, и то под увјетом, да исту зграду опашу високим зидом, коме се рушевине и данас још добро држе⁴⁾.

Да видимо сада укратко, да ли су они могли слободно зидати школе и доводити учитеље. — Ево шта о томе причају стари људи:

„Школа је тада била пуно сретнија од цркве. Турска влада — истина, сметала нам је тамо до г. 1847, подизању школе, — али касније је чак и материјалну помоћ пружила (види о зидању нове школске зграде г. 1874.)⁵⁾; — док са вршењем богослужења то је сасвим другачије било. Богослужење се, истина, вршило, али како? Цркве није било, — а нити смо је смјели подизати, него смо службу божију вршили по кућама, сада у овој, сјутра у оној и тако редом⁶⁾. Обично смо се сакупљали на молитву у некога Пажина кући (у Застињу код Ливна), а љети бисмо ишли и по шумама (у Жабљак). — За вршење службе божије имали смо неки посебан „чадор“, који је владика освештао. Исти чадор разапели би изнад стола, који нам је служио за часну трапезу. Само богослужење пак морали смо вршити рा�non зором — сасвим тихо. Разумије се, да звона нијесмо имали, а нити смо их смјели имати. Па и нову цркву, када смо г. 1858. подигли, нијесмо одмах зидали и садашњи звоник — него касније⁷⁾.“

¹⁾ Тошо Којдић.

²⁾ „Табана“ или „Табани“ од ријечи „Табхана“, где се суши и чини кожа. У Сарајеву доњи и горњи Табаци

³⁾ Све цитате навађам тачно по оригиналу, са свим ортографским и иним граматичким појрјешникама

⁴⁾ Опис ове школске зграде, као и оних првих трију приватних кућа, у којима је за невољу била смјештена школа — биће опширно изнесен у одјељку о „Школским зградама“ у овој доби

⁵⁾ Види писмо сарајевског владике писано у Цариграду 1872 — у другом поглављу

⁶⁾ Dr Tagomir Alaupović „Ivan Frano Jukić“ str 48 „— — — 4 novembra g 1847 udarili su Srbi u Prijedoru temelje svojoj školi, ali kako je neko bio pronio vijest, da će graditi crkvu, zabranili im vlast gradnju“.

⁷⁾ Симо и Шпиро Кујунџић

Као доказ, да је ово заиста тако било, што нам предање каже, спомиње се у: „Рачуну одъ Прихода црковни“:

„— — — Г. 1862. продао се стари чадоръ Гламочанимъ за 360 (три-стотине и шездесетъ) Гроша“.

Из овога се види, да су они споменути чадор, испод кога су службу божију вршили — продали гламочанима за 360 гроша (57 К и 60 х данашње вриједности, рачунајући грош по 16 х), — пошто су г. 1858. почели већ градити цркву, те им је касније и чадор био непотребан.

Колико се све више стезало и забрањивало обдружавање свете службе божије, у толико су допуштали подизати школе, те младеж слободно обучавати у вјери, читању и писању.

*

У овоме времену, т. ј. од г. 1820 па све до 1847. — бијаху четири школске зграде. Прве три бијаху приватни станови, у којима за невољу отвараху школу, док четврту, која се подигла г. 1847. на Табанима, можемо сматрати као прву школску зграду, која је баш у ту сврху и сазидана.

Хајде најприје да промотримо прву зграду, у којој је била смјештена школа. То је кућица јеромонаха Серафима Којдића, у којој се младеж учила „штити буквар и нешто мало писати и рачунати“. Ова кућица бијаше и стан њенога власника и учитеља и — школа.

Када се пође од данашње српске школе према извору „Думана“, одмах на десној страни, трећа кућица од цамије, јесте некадашња школа и кућа вриједнога учитеља-јеромонаха Серафима. Кажем ти, трећа кућица до цамије, а да станеш на томе мјесту — не би могао видјети никакве куће, него један трошан зид, висок готово ни цигла 2 метра. Закрени уз тај зид на десно (на исток) и погледај онда опет на десну страну, видјећеш истом сада иза реченог зида — кућу, која ће ти на први поглед рећи, да је много штошта „преко главе претурила“. Хајде да је мало обиђемо и промотримо. Понесох уза се женин метар, к'о велим не ће ни он бити на одмет. Кућица броји у дужину ништа ни више ни мање него 6 метара, а у ширину ни пуних 5 метара. Тлоцрт јој је неправилан четврокут. У висину, т. ј. од земље до испод стрехе нема ни пуне 2 метра, и то само на западној страни, док се на источној страни кров сасвим прислонио на земљу, а то ради тога, што је кућа начињена на „страни“. — Улази се са западне стране. Хајде да уђемо у кућу, у негдашњи „храм просвјете“. Цијела кућица раздијељена је — као и све старе босанске куће — на два дијела. Први је дио „кућа“ или „ватриште“ или „кухиња“. У кухињу се улазило одмах споља. Из „куће“ или „ватришта“ улази се у други дио — собу. Промотрићемо најприје „кућу“ или „ватриште“! Одмах, чим се уђе у „ватриште“, с десне су стране врата, која воде у собу, а даље до врата јест „огњиште“. Огњиште се зове малени калдрмисани квадратични простор, на коме ватра гори. Изнад ватре виси о јакоме ланцу (синџиру). — који је прикачен за греду на тавану — котао или бакрач, у коме се готови јело. Ватриште или кућа нема таванице, а то је ради тога, да може дим одилазити, те да има промахе, јер иначе не би могла ватра горјети. На крову су прорезани отвори, који се могу по вољи отварати и затварати. Ови отвори зову се „бाढе“. „Бाढе су обично двије, које су на противним странама. На тавану

нијесу ништа друго могли остављати, него само вјешати месо — да се у диму суши. Ријетко би када на таван остављали кукуруз или што друго. У једноме буџаку у кухињи смјештен је „долаф“ или полица, где се похрањивало суђе и остаци јела. — Уђимо у собицу! Она је служила оцу Серафиму за спавање, била му је благоваоница, учиона, и т. д. све што год хоћеш.

У собицу — учionу — улази свјетло са двије стране — кроз два прозора — боље да рекнем прозорчића. Ширина прозора једва досеже до 40 цм, а тако исто и висина. Кроз ове мале прозорчиће облијепљене умјесто стакла хартијом „пенџеријом“ — не могашеовољно свјетlostи доћи у кукавну собицу. Соба пак само је висока толико, колико се једва може један средње висине човјек усправити. Соба има таваницу — „шише“. Да погледамо сада у њу, као „учевну дворану!“ У прочељу је собе мало узвишено мјесто, које би било покривено ћилимом или „хасуром“. Ово је „шиљте“. Овдје је сједио учитељ — отац Серафим и давао науку својим ученицима. Ученици би сједили на поду прекрстивши обје ноге, на којима би тада држали или „букову таблицу“ илу Буквар, и тако читали и писали.

Ето то бијаше „учевна дворана!“ Није се гледало, да свјетло упада с лијеве стране, да су клупе према хигијенском пропису (а нијесу их тада ни имали), нијесу гледали ни на „диференцију“ ни „дистанцију“ клупе, и т. д. и т. д. Главно је било, да се умије мало „замрчити“, т. ј. записати своје име и презиме и нешто молитвице. Нијесу гледали за колико се то може научити; већ — учи, док не научиш. — Застраних мало!

Хајдемо мало ову прву „школу“ и споља огледати! Кућица је сада таква стања, да се управо чудим, како то она ужасна ливањска бура још трпи, да јој пркоси. Тек што се држи. — „Шимле“ (храстове тесане даске дуге до 70 цм, а широке до 20 цм), којима је кућа покривена — веома се разриједиле. Та како и не ће, та већ је једно стољеће, како та колибица стоји.

Оваке куће и овакав распоред још се и данас може пуно наћи код нижега и сиромашнијег слоја.

Умрије честити отац Серафим, затвори се и његова школа. Али не би ни толико. Људи увидјеше корист, што им је књига донијела, — одлучише се на потицај првих трговаца ливањских и отворише и заново школу у једној приватној кући у „Калајџиници“ махали. Ова је кућа доскора опстојала, — а сада је на њену мјесту лијеп хамбар и штала трговца Ђорђа Видовића. Људи приповиједају¹⁾ да ни ова кућа — где отворише грађани прву своју школу, није пуно умакла од куће оца Серафима. Само је била мало пространија. Ова им је кућа у толико добро служила, што је била завучена мало у страни и тако донекле уклоњена разним тадањим неприликама.

Но и овдје се дugo не одржа школа, а највише је био тај узрок, што је сама кућа — тада већ — била веома трошна. Принуђени су dakле били тражити другу кућу, у којој ће моћи школу отворити. И тако након 1¹/₂—2 године пријеђоше у кућу — касније Манојла Станишића — а сада својина Пере Станишића. Да описујем ову кућу, било би и сувишно, доста је да рекнем само неколико ријечи о њој.

Кућа је грађена на један бој (кат) са приземљем, — но висина је цијеле куће, да би се човјек могао заскочити и ухватити се за прозоре првога ката и тако ући

¹⁾ Тошо Којдан, Шпиро Кујунџић, и др.

у кућу. У кући су на првоме кату двије собе од својих 20—25 м², док су се у приземљу држала говеда. Приземље је dakле служило као — штала¹⁾. И у овој кући није дugo школа остала, ваљда су и људи сами увиђели, да не подоба својој сврси. Ова кућа и данас опстоји, а налази се у „Калажиници“ махали (једна од најживљих махала у Ливну). Кућа је опасана великим зидом, а у њој сада стапује њезин власник Пере Станишић.

Народ је добро увидио корист од школе, а увидио је и то, да за школу морају и добру зграду имати. У том су их правцу највише потицали Хаџи-Браћа Кујунџићи, те тадашњи аустријски конзул Спиридон Рајковић. Ја! Али то не бијаше тако лако извести, као што су они замислили. Лако је било и земљиште купити, лако би било и кућице што направити — новац скуп, а палаче им није

Школа на „Табанима“.

требало — али је било тешко добити дозволу за градњу куће, која би се употребила за школу, а још мање за цркву. Послије дуга договарања сложише се први трговци ливањски и купише г. 1846. земљиште за 3000 форинти код „Думана“, — како сам то већ прије споменуо. Почеше купити дарове, прилоге, а борме бијаше и богатих завјештаја, те би могли већ скорим почети и кућу градити. Али сада бијаше најтеже! Треба дозвола за издање куће. Отидоше кадији. Он их пита — шта ће с кућом, е сада би ваљало казати. „Да кажу — за школу — — — — „хајде рâjo! каква школа“ — — — већ они то другојачије докончаше. — „Да не би отезали градњом — — — „хајде, рећи ћемо, да смо се договорили, да заједнички подигнемо кућу, у којој ћемо заједнички учињати кожу, те тако трговину мало по мало расирити“. А дотле, док се кућа гради — ко

¹⁾ Обичајни стари начин. Тај се простор зове „подрум“; спомиње се доста пута у народним пјесмама, како се коњи воде у подручје Ур.

Добише дозволу! И тако ето са срећом почеше градити кућу, у којој ће касније отворити школу. Ударише темељ — и почеше, али уједно почеше сада свакако тражити, молити и преклињати, да им се свакако дозволи, да могу школу отворити. Пиши мутесариfu у Травник, пиши паши у Сарајево, пиши владици, — и повуци и потегни, док једва једном изби и та толико жељена дозвола, али под тим увјетом, да се школа мора оградити доста високим зидом. У први мах хтједоше они на томе мјесту саградити цркву, али за то не би добили дозволе, да не знам коме пишу.

А сада мало да промотримо ову зграду, која је грађена једино у ту сврху, да се у њој школа отвори. Како већ с приједа напоменух, ово је прва кућа, коју су зидали баш у ту сврху, да у њој отворе школу.

— Ова кућа, као и већина босанских кућа зидана је на један бој са приземљем. — У приземљу се држала говеда, била је и „магаза“, у којој се остављале разне ствари.

Да потанко описујем ову кућу, мислим да није потребно, јер се са слике (стр. 190.) може одмах видјети, каква је и да ли је могла служити оној сврси, којој је намијењена. (Наставиће се)

Utjecaj nastave na kažnjenike.

Piše Dragutin Hofbauer — Zenica.

Pridošli je kažnjenik u centralnoj kaznionici kao neobragjena i zanemarena oranica, koja je zarasla korovom i divljim podancima. Idealna je zadaća provagjanja kazne, da ukloni taj korov, opačine i slabosti značaja, te da oplemeni divljake plemenitim cijepovima, t. j. da rasplamsa onu dobru iskru, koja još tinja u kažnjeniku.

Provđenje kazne sastoji se od stege, reda i nastave. Stega priučava na red utamničenoga, koji je prekršio pravni čovječanski red. Râdom se odgaja kažnjenik, da se nauči uregjenu i korisnu poslovanju, a nastava ga napokon uzbogava u etičnom pogledu. Na posao i na rad može se kažnjenik prisiliti, ali ne na učenje, pa ipak ne samo da nastavu zapada teška ta dužnost, da kažnjenika naobrazi, nego joj je i ta svrha, da kažnjenika predobiye za rad i red iz vlastite pobude.

Kažnjenik dobro uwigja, da se mora pokoravati redu, a uwigja brzo i korist râda, jer se otale nada materijalnu probitku. Korist nastave mora kažnjenik istom upoznati. Želja za polaskom škole potječe obično iz praktičnih razloga. On vidi, da mu naobrazba, koju stiče u školi, koristi pri radu, a vidi i to, da po nastavi stiče način, kojim može suzbiti dosadu, koja ga snalazi u besposleno vrijeme.

A ima puno na novo pridošlih kažnjenika u samici, koji memaju nikakvog interesa za nastavu, jer im nijesu poznati njeni probici. Rjegje, ali se ipak dogaja, da

Прилог историји школства у Босни и Херцеговини.

Српска конфесионална основна школа у Ливну.

Написао Душан Ј. Карањац — *Кулен-Вакуф.*

(Наставак.)

Ми ћемо само мало унутра завирити. Унутрашњи распоред јој је као и у свих сличних босанских кућа. Нека читалац помисли на ону кућу јеромонаха Серафима, и само нека овој дода још који метар у дужину и ширину и имаће готову слику прве школске зграде у Лијевну.

Школа је сазидана на страни бријега, тако, да је на источној страни кров сасвим наслоњен на земљу, док се на западној страни уздиже „једнокатна“ зграда. — Улази се са западне стране преко трошних степеница. Степенице су такве, да, када би се два човјека пењала уз њих — морале би се срушити. Читава је кућа тако трошна, — да је чудо, како се још држи. — Како већ сприједа споменух, ова је кућа зидана — баш да се у њој смјести школа, но веома је зачудно, да у ту сврху није служила само три или четири године. — За што? — то нијесам никако могао дознати. Школу су опасали великим зидом, а то је имало свој узрок, који сам још сприједа напоменуо¹⁾.

II.

Први учитељ. Трошак за издржавање школе и учитељска берида.

Као први учитељ спомиње се јеромонах Серафим Којдић, који је уједно био и свештеник лијевањски. О оцу Серафиму било је већ сприједа говора, но овдје ћу само још нешто допунити. Како је ово била приватна школа, — то је посве наравно, да се он морао и за награду ради свога труда бринути. Жалосна је то била награда; — но какав рад — таква и плаћа. Сигурно оцу Серафиму није било рђаво, — као свештеник и још у оно доба — сигурно је могао „скрпнити нешто плаћице“. Од својих ћака добивао је као прописани од њега принос по „цванцику“, а сиромашнији борме и по „грош“ мјесечно. Но то је оцу Серафиму била споредна плата. Главну плату добивао је у „нарави“. Шта је то било ћаку донијети један „сирац“, ћаку кајмака, комадић сланине јали пршута, јаја, жита, коју цјепљу дрва, и т. д. и т. д. Главно је, да ћак научи, а борме учитељу у оно доба, да право рекнем — није било лоше. За данашњи пак углед учитељског сталежа — да и не спомињем, да би такво плаћање уродило рђавим плодом.

О оцу Серафиму не mogox više niшта dознати, a u црквено-школским књигама почињу се тачније биљешке водити истом од оснутка црквено-школске општине, т. ј. од год. 1347. Отац Серафим умр'о је у Лијевну год. 1856. у дубокој старости од 106 година — ослијеливши.

¹⁾ Једни кажу, да су се школе отварале у кућама овим редом: 1. У кући јеромонаха Серафима и 2. школа у Табанима и т. д. А други опет овако кажу, што је вјеројатније: 1. У кући јеромонаха Серафима, 2. у кући, где јо сада Видовића хамбар, 3. у кући Манојла Станишића и 4. школа на Табанима. Када се узме у обзир, у којој је школској згради учио дјецу који учитељ, — то је ова друга тврђа вјеројатнија.

У овоме времену, т. ј. до год. 1847., морамо се више освртати на усмено предање, него на какве писмене доказе, будући је пошљедњих има врло мало. Особито су нејасне слике о учитељском особљу, који су служили у овоме времену, а и кашње.

Као први учитељ, којега су Срби лијевљани добавили, био је неки:

Симо Јеребић. За овога не много ништа дознати — што се његове биографије тиче. У Лијевну је био само врло кратко вријеме. Турци га никако нијесу могли трпјети, те га једну ноћ протјерају. Умр'о је у Београду у Србији.

Даље се спомиње неки учитељ:

Стојисављевић (име му никако нијесам могао дознати), а у исто вријеме била је и нека учитељица, као „extra statum“ — позната под именом

удовица **Савка Топић**, која је била удата за Билу Тодоровића, а касније се преудала за неког Јефтановића.

Учитељица Савка учила је дјецу само у таким пригодама, када би Лијевљани остали без „правог“ учитеља. За њу приповједају, да је женску дјецу купила око себе код куће, те их учила „плетењу чарапа“.

Поменути учитељи учили су у школи, која је била смјештена на „Калајџиници“, у кући — где је сада Видовића хамбар и штала.

Даље се спомиње још и неки учитељ, кога су звали: „**Пипо Далматин**“. За име његово не знаште ми рећи, но по свој прилици биће, да је то неки **Мићо Новаковић**, који је дошао из Далмације. За њега кажу, да је тако пио, да би сио код бурета с вином — отворио славину (шипу) — подметну уста — и пио. Ваљда су га ради тога и прозвали „Пипо“, а што је био из Далмације — „Далматин“. Он је био учитељем у Лијевну само једну годину, т. ј. од г. 1843.—1844., а учио је дјецу у школи на „Калајџиници“ у кући Манојла Станишића.

Премда је Мићо пуно пио, ипак су га Лијевљани јако вољели, јер како веле, бијаше „добар учитељ“, о уз то веома храбар. А да речеш право — ово је пошљедње тада ваљало.

Срби су се тада морали веома припросто носити, и наопако би било по онога, који би се имало боље одјенуо, — а поготово, када би на себе обукао „доламу“.¹⁾ Мој ти Мићо за то хаје и не хаје. — Једне недјеље — тако сам чуо од старих људи — скупи се силан свијет и дјечурлија, к'о на какво чудо. Погледасмо шта је — а оно ти се наш „мештар“ обукао као какви војвода. Ту су ти чохане чакшире, пусат и оружје, — затурио фес на главу, а огрнуо се доламом. Кад не прође ни дан два, а по чаршији се поче зуцати, да су се неки Турци договорили, да га убију, јер они не могу гледати, да им се „Влах“ у њиховој средини размеће. За то, да не буде зла, то ти мој Мићо по упутству Хаци-Браће Кујунџића једном, — „омркне — а не осване“. Касније се чуло, да се настанио у Београду, где је постао професором. Је ли и данас жив — не знам.

За сва ова три учитеља и за учитељицу Савку може се рећи, да су имали или неимали икакве спреме за учитељско звање. — Какву су спрему имали, види

¹⁾ Црвени ограђач старих српских војвода и других одличника. Jelica Belović-Bernadzikowska у своме „Tehnološkom rječniku“ на стр. 81. тумачи ову ријеч овако: „Dolam, m. (dolama, f.) народна сукнена хаљина, дуга до колена или још дужа с рукавима, по којој се опасују; обично је зелена или модра или црвена — — — Dolama f. 1. das serbische lange Unterkleid, worüber der Gürtel kommt; — — — — —

се најбоље по њиховом методичком поступку, о коме ће бити говора даље у овоме одсјеку. Но сада Срби Лијевљани добише једнога вреног младића са учитељском спремом, који им уреди школу по модерном начину.

„— — — — Pravoslavni su imali škola po vjećim mjestima: u Sarajevu, Travniku, Banjoj luci, Mostaru, Foči, Taslidži, Novompazaru, Zvorniku, Tešnju, Prijedoru i Lijevnu, gdje su učili čitati staroslovenski bukvare i časlovac; a koji bi učenik zavirio u katihizis i psaltir, — тaj je dovršio sve nauke. Ovake nisu, veli Jukić, bile nauke u Travniku i Lijevnu, jer je u prvoj bio učiteljem Petar Šarkić, a u drugoj Gjorgje Margetić, pa su obojica svoje škole uredila evropski — — —.¹⁾

То је био учитељ Ђорђе Маргетић, којега Лијевљани и данас са захвалношћу и поштовањем спомињу.

„— — — — Ali Srbi imadu dvije po modernom načinu uređene škole: u Sarajevu i Livnu. U prvoj je učitelj Petar Šarkić, rodom iz Srijema, a u drugoj vrsni mladić Gjorgje Margetić iz Vrlike u Dalmaciji — — —²⁾

„— — — — Srbi u Lijevnu dogotoviše svoju prvu školsku zgradu, — i odmah nagjoše dobrogog učitelja, koji će im školu po evropski urediti — — —³⁾

велі Јукић у писму управљеном на фра Гргу Мартића.

Ђорђе Маргетић је родом из Имотског у Далмацији.³⁾ Свршивши богословију у Задру, посвети се сасвим учитељском звању. Када су год. 1847. ишли трговци Хаџи-Браћа Кујунџићи у Трст по робу, нађу уз пут и учитеља за своју новоотворену школу, кога и поведу са собом. И тако Маргетић приспије у Лијевно год. 1847. (Којег је дана школа отворена, не могуће дознати, а и у књигама црквено-школским не нађох нигде забиљежено.)

Колико је Ђорђе Маргетић остао у Лијевну — не знам — но мислим, да је из Лијевна био позван од сарајевских грађана, да тамо уреди српску школу.

„— — — — Ђорђе Маргетић је први уредио српску школу у Сарајеву и настављао у напреднијем „ууху“.⁴⁾

Лијевљани су веома жалили за својим Ђорђем, јер веле — да су дјеца код њега изучила књигу за годину, што су код других за три, четири па чак и пет година. Како ми казаше, Маргетић се сада налази у Бугарској код Видина, као богати посједник. Да ли је још жив — не знам; но неки ми рекоше, да су скоро чули о њему, да још живи на своме спахилуку код Видина.

Ово бијаху први учитељи српске лијевањске школе. Можемо мирне душе рећи, да је Маргетић ударио темељ овој српској школи. — Истом од њега даље почевши, увидио је народ велику добробит, што ће то рећи „модерна школа“. То је за њега био велики напредак, могао је мирне душе гледати у будућност.

¹⁾ Dr. Tugomir Alaupović: „Spomen knjiga“ fra Grgi Martiću, uređio Josip Milaković. Iz članka: „Jukićev list Martiću“ (из год. 1847), str. 42.—43.

²⁾ Dr. Tugomir Alaupović „Ivan Frano Jukić“, str 48.

³⁾ Dr. Tugomir Alaupović спомиње у својој књизи „Ivan Frano Jukić“, на страни 48., да је Маргетић родом из Врлике у Далмацији; но многи лијевањски грађани добро знају и тврде, да је Маргетић био родом из Имотског у Далмацији

⁴⁾ „Учитељ“ од год. 1906., св. I, годиште XXVI. Реферат госп. Војислава Борића, главног школског надзорника српских вјериоповједних школа у Босни и Херцеговини, — читан на I. Српском учитељском конгресу у Београду дне 6. аугуста 1906. год.

Но сада да коју рекнемо и о награди, коју је учитељ добивао за свој труд. Како већ напријед споменух, црквено-школска општина основа се истом год. 1847., дакле исте године, када је и прва школска зграда подигнута. Све до оснутка црквено-школске општине управљали су свим овим добром Хаци-Браћа Кујунџићи, како ће се то даље у II. поглављу моћи видjeti. Дакле и о каквој плати не може бити говора. „У Рачунима одъ Прихода Црковнї“, спомиње се, да је истом у год. 1848. исплаћена плата (прва) учитељу.

„— — — — — попу Сими Којдићу за пола „Нурье“ Гроша 1000, — и плата у овој години учитељу Манојлу Гроша 2752·35, — свега Гроша 3752·35“.

Па и када је општина почела плаћати учитеља — није још била одређена плата, — како ћемо то касније видjeti — већ истом можда од дана, када се основао школски фонд. т. ј. 29. октобра 1853. год.

Како је год отац Серафим примао плату, тако је то било све до Маргетића. Он је добивао плату од Хаци-Браће Кујунџића, а касније од црквено-школске општине, — али колико, то не mogуће дознати, а и нема нигде забиљежено. До Маргетића била је плата: цванцика на мјесец, а обилато се давало у нарави.

„— — — — — Roditelji plaćaju mjesečno po jednu evanciku, a negdje daju plaću općine iz crkvene kese“.¹⁾

Ето, тако дакле тада бијаху уређена учитељска берива и ово је баш и био главни узрок, да је учитељ сасвим зависио од појединача, морао се „окрећати како вјетар дува“, — а све је то онда ишло на штету школе.

III.

Метода обучавања, особито читописања и наставне књиге.

У школи јеромонаха Серафима, или како су га обично звали „поп Станко“, учило се читати и писати по Буквару, за тим четири главне врсте рачуна; — старији разреди: часловац, псалтир и на пошљетку мјесецослов. Особито се његоvalo црквено појање. — Школа се дијелила у два одјела. Први одјел били су „букварци“, а други „псалтирци“. — Букварци су обично учили дviјe године, а псалтирци — dviјe do tri. Ово пошљедње је зависило od тога, да ли је ђак био сиромашнији или богатији. Ако је боље плаћао, то је у школу дуже ишао; док, ако није имао доволно да плати учитеља, то би учитељ с њиме брзо свршио школу — за три, dviјe, па чак и за годину дана. Горе наведени предмети учили су се све до доласка Ђорђа Маргетића. Методом, којом је обрађивао отац Серафим читање и писање, обрађивали су готово исто тако и други — све до Маргетића.

Била је то метода „срицања“. Ево, да у кратко пријеђем начин, како су они то радили.²⁾

Учитељ би написао на табли слово „а“, и рекао. — пазите, ово вам је „аз“; — за тим „б“, — ово вам је „буки“; — онда „в“, — ово вам је „вједи“; — и тако би за један сат времена рецимо свршио три, четири, па и више слова и уједно би их одмах спајали.

„буки“ — „аз“ = „ба“; „вједи“ — „аз“ = „ва“ — — —

¹⁾ Dr. Tugomir Alaupović „Ivan Frano Jukić“, str. 48.

²⁾ Има и данас људи, који се врло добро сјећају, како су то прије учили, као Тошо Којдић, Шпиро Кујунџић, Јосо Јефтанић и др.

То би се тако грувало по цијели дан, све „док се и учитељ и ђаци не претворе у букове и азове“. — Учитељ би са дјецом одмах обрадио — ни 15 дана није му требало — сва слова; а када би запитао дјецу, шта су научила, — могла би вам показати само „маснице“ по леђима, ногама и рукама, од „благословене мотке мештрове“. — И након тога, када им је учитељ показао сва слова, онда хаде „Јово на ново“; удри „по буковима“ и „азовима“, да ако не би глух остао у тој школи од силене дреке и вике, — ево по што год хоћеш. И тако је кукавноме „учитељу“ требало по двије године, док је то „силно“ градиво улио кроз „нирнбершки лијевак“ дјеци у главу. Ова метода срицања остала је можда све до најновијег времена, тамо од прилике до 1885. год.¹⁾

Када су тако добро научили слова, прешло би се на читање и читало дотле, док се све напамет не научи. Учитељ би често обичавао још и у збору да се чита. Али наопако, какво је то било зборно читање. Дјеца устану, а мештар стоји пред њима са дугом мотком, па ко не ће да виче, а он ти оном мотком по глави — „не мора се ни мицати с мјеста“. Само што чујеш неку масу, где виче и дере се, чисто урличе, — а по гдјекад чујеш мештров глас: „Ха, боље Петре!“ — „Шта си се уморио! — Хеј! ти тамо! — — пљус, пљус, — — доста!“ — Дјеца стану, гледаш их — сирота не могу да дишу од силнога умора и прашине. Сачувай те Боже таке школе!

Прича ми стари Тошо Којдић, а и други: „Ми смо вазда гледали, да нашега мештра преваримо, као да знамо читати; ал' јест, не мореш. Узме ти он комад хартије, који на средини толико пробуши, колико је једно слово велико. Метне ту хартију на књигу, хартија покрије све, — само кроз онај отвор вири једно слово. Учитељ пита, које је ово слово? А, јадна ти мајка, ако га не погодиш. Пљус одовуд, пљус одонуд, — па још ако нијеси пазио (и ако нијеси одавна штогодице донио — — —), ето ти онда клечања на кукурузним зрнима и на лупинама од ораха. Лако је данас мој брајко дјеци у школи, ви све око њих „лале міле!“

Готово све до год. 1840. имала су дјеца таблице од букова дрвета, — т. ј. начинили би комад даске у облику данашње таблице, те на њој писали. Писали би „лаписом“ (пљосната оловка, што је мајстори употребљавају, — а сада лапишем зову — писаљку или каменчић). Као сунђер служио би им комадић стакла, којим би истругали оно што су написали.

Клупе су добили истом око год. 1840., а дотле би обично сједили на поду — прекрстивши ноге „à la turca“ — и писали. Каквих учила тада још није било. Из рачуна се учило само најглавније четири врсте, и то: сабирање, одузимање, множење и дијељење. — Из часловца се училе молитве, а служио је више ради вјежбања у читању. Исто тако и псалтир. Само најбољи су ђаци завиривали и у мјесецослов. — Касније су увели и „Катихизис“.

Особиту важност, како већ напоменух — полагаху у црквено појање. У колико су тада прилике допуштале, учили су најглавнија одговарања на вечерњи, јутрењи и литургији.

¹⁾ Многи људи, који су скоро полазили школу, сјећају се, да су овако учили, — особито неки Шеро Ждеро — вели: „Ја шта ли сам Бого изио ватре за оно проклето буковање и азовање — па бар да научих — никад; а данас ти ова дјечица — ево — за 15 дана — па ти чита боље neg онда наш „мештар“.

Веома ми је жао, што никако не могох наћи барем коју књигу, — или Буквар или Часловац, — јер сам имао намјеру приказати потање садржај тадањих наставних књига. — Но то ће учинити који од гг. колега, — при обрађивању које друге српске конфесионалне основне школе, — шат се која књижница у Босни и Херцеговини нађе.

(Наставнике се.)

Polaganje prijamnog ispita za srednje škole.

Piše Ivan Hećimović — Sarajevo.

Још је и данас обичај, да уčеници, који из основних школа жеље да наставе своје науке у којем средњем заводу, moraju prije polagati tako звани „*prijamni ispit*“.

Pokušaćemo о tome progovoriti, da li i u koliko je ovaki način primanja u srednje škole potreban, i da li se pri tome ugled nastavnika основних i srednjih škola podiže ili ruši.

Ученици, који жеље да своје науке наставе при којој средњој школи, a удоволјили су заhtjevima narodne основне школе i добили svjedočanstvo o svršenoj osnovnoj školi, ne bi trebali polagati tako званог prijamnog ispita. Evo za što ne: Уčitelj je имао 4 godine dotične ученике pred sobom, pa je bilo i vremena i prilike, da se uvjeri o znanju svakog pojedinog ученика i da upozна njihove duševne sposobnosti. Onim pak ученицима, који су удоволјили propisima i zahtjevima основне школе, izda se svjedočanstvo o svršenoj osnovnoj школи, na temelju кога може svaki taki ученик mirne duše nastaviti своје науке при којој средњој школи bez polaganja „*prijamnog ispita*“.

Ученицима, који не удоволје заhtjevima narodne основне школе, ne izdaje se pome nuto svjedočanstvo, i ovi, ako жеље да ga dobiju, moraju četvrto godište ponavljati, i onda, ako su u свем удоволјили, izdaje im se svjedočanstvo, a ako nijesu, ne izdaje im se ni onda.

Kad je tako, čemu daklen učеници, који су добили svjedočanstvo o svršenoj osnovnoj школи i које je уčitelj пронашао sposobнима, да могу своје науке наставити при којој средњој школи — moraju da polažu „*prijamni ispit*“? Та i уčitelj je pred javnim forumom osposobljen za vršenje svoga zvanja; sposoban je dakle, да може своје dužnosti ispunjavati, a položio je i službenu zakletvu, да ће ih zdušno ispunjavati i savjesno raditi. Čemu onda — може се реći — nepouzданje ili nepovjerenje u svjedočanstvu, izdato po уčitelju, па уčеници moraju prije „*prijamni ispit*“ polagati, aко hoće, da своје науке mogu наставити при којој средњој школи.

Može li se nastavnik — испитаč na prijamnom ispitu iz onih nekoliko стављених пitanja (tri do četiri) bolje uvjeriti o znanju i duševnim sposobnostima učениka, koga истом први put pred sobom има i вidi, ili уčitelj, који je s dotičним учеником 4 godine dnevno posla имао? Na то ће vrlo lako odgovoriti svak, ko hoće pametno да misli.

Nastavnik-isputač ne može se uz najbolju volju pouzdano uvjeriti o znanju i sposobnostima učениka, jer na prijamnom ispitu има доста velik broj djece pred sobom, vrijeme за испитivanje vrlo je kratko; a da i ne говоримо о осталим faktorима, који на уčеника utjeчу при polaganju поменутог ispita.

Pa што се често događa при полaganju prijamnog ispita? Evo шта: Došli na prijamni ispit jedan gjak, који је основну школу svršio „s odličним“ i jedan drugi, који је исту школу svršio „s dovoljnim ili jedva dovoljnim uspjehom“ (jedva се — што се вели — proyukao na milost i nemilost). Oba su из исте школе. Pri polaganju тога испита мој

uvjerenja, da ova knjiga ni u kojem pogledu ne odgovara namijenjenoj svrsi, kao što sam se ja uvjerio i ovijem sastavkom kušam druge uvjeriti, da bi nekom odboru povjerio važnu zadaću, da što prije, a što savjesnije sastavi novu čitanku, dostoјnu, da bi se mogla zvati pravo školsko pomagalo.

Прилог историји школства у Босни и Херцеговини.

Српска конфесионална основна школа у Ливну.

Написао Душан Ј. Кањац — *Кулен-Вакуф.*

(Наставак.)

II. Поглавље од 1847.—1874.

I.

Оснутак црквено-школске општине. Први чланови одбора. Подаци о томе. Година оснивања. У врло кратким потезима даљи развитак црквено-школске општине и њено старање за школу и за изобразбу младежи.

Као најстарији подаци, када се основала општина у Лијевну, види се из „Протокола одъ Рачуна Црковни у Лијевну“. На првој страни овога „Протокола“ јесу укупни рачуни све од год. 1820. па до год. 1847., на по се назначени за сваку годину, колико је било примитка, а колико издатка. Из ових се рачуна врло јасно види, какво је материјално стање тада било. До год. 1847., управљали су свим пословима — што се тиче цркве и школе — Хаци-Браћа Кујунџићи, како се и на крају ових рачуна види. Истом 11. августа 1847. сабрани су сви рачуни — тамо све од год. 1820. до 1847. и предани ново избраним општинарима — „епитропима“ — на управљање.

Мислим, да ће честите читаоце занимати, ако изнесем ове сабране рачуне од 1820.—1847., како је то и у реченом „Протоколу“ наведено. Из њих се посве јасно види — колики је био приход, а колики расход. Само је штета, што не нађох никако, колико се шта потрошило и у које сврхе, а особито би било важно знати, колико се трошило на школу и учитеља до год. 1847. Како сам у I. поглављу навео, баш ради ових података, морао сам се ослонити на приповиједање старих људи. — И од год. 1847. па све до 1874., нема баш тако јасно све забиљежено, него се и овде човјек мора служити усменим предањем и успоређивати са неким писменим биљешкама. Што су „Записници“ све старији, теже је сврставати грађу, — особито када једну те исту ствар нађеш забиљежену по неколико пута у једној те истој књизи. Колики им је тада био приход, толико су и могли трошити. Пружали су се колики им је био јорган. Само треба то имати на уму, да је тада новац био веома скуп. То ће се видjetи ево из ових ниже наведених рачуна. Има и данас људи, који се врло добро сјећају, када је ока пшенице била 2—3 новчића. Не знам у шта би и потрошили свој приход?! Како је онда било са душевном наобразбом и колико су на школу трошили, видјели смо из I. поглавља. Учитељ се тада сам бринуо за своју плату, — а можда је нешто добивао и из „Црквене кесе“.

Рачунъ одъ Прихода Црковни.

год. 1820.	Било е прихода у Талиримъ по 8 Гроша ¹⁾ .	Гроша 66.27
" 1821.	" " " " " " 8 "	" 59.08
" 1822.	" " " " " " 8 "	" 80.—
" 1823.	" " " " " " 8 "	" 137.20
" 1824.	" " " " " " 8 "	" 98.20
" 1824.	" " " " " " 8 "	204.—
		Гроша 645.35 ¹⁾
За ово врѣме било е трошка		" 148.05
Остае на Талиръ по 8 Гроша		Гроша 497.30
на Талиръ по 21 Грош ²⁾		Гроша 1306.29
год. 1825.	Било е Прихода на Талиръ по 12 Гроша,	Гроша 219.04
" 1826.	" " " " " " 12 "	" 156.11
" 1827.	" " " " " " 12 "	" 134.32
" 1828.	" " " " " " 12 "	" 181.36
" 1829.	" " " " " " 12 "	225.19
		Гроша 917.22 ³⁾
За ово врѣме било е трошка		" 192.19
Остае на Талиръ по 12 Гроша		Гроша 725.03
на Талиръ по 21 Грош чини		Гроша 1268.36
год. 1830.	Било е прихода на Талиръ по 15 Гроша,	Гроша 272.10
" 1831.	" " " " " " 15 "	" 257.10
" 1832.	" " " " " " 15 "	395.20
		Гроша 925.40
За ово врѣме било е трошка		" 93.30
Остае на Талиръ по 15 Гроша		Гроша 831.10
на Талиръ по 21 Грош чини		Гроша 1163.30
год. 1833.	Било е прихода на Талиръ по 18 Гроша,	Гроша 435.25
Било е трошка		" 35.—
на Талиръ по 18 Гроша		Гроша 400.25
на Талиръ по 21 Грош чини		Гроша 467.17
на Талиръ по 21 Гроша чини		Гроша 4206.32 ⁴⁾
декембра 6. 1832. потрошено по ордену ⁵⁾ Г. Венијамина владике за времена Махмут Пашина на Талиръ		
по 18 Гроша		Гроша 1073.10
на Талир по 21 Грош чини Гроша 1251.05		
	295.27	
год. 1834.	Било е прихода на Талиръ по 19.20 Гроша	Гроша 630.20
" 1835.	" " " " " " 19.20 "	" 837.29
" 1836.	" " " " " " 19.20 "	" 1294.24
" 1837.	" " " " " " 19.20 "	" 1068.16
		Гроша 3831.09 ⁶⁾
Трошка за ово врѣме		" 566.01
на Талиръ по 19.20 Гроша		Гроша 3265.08
на Талиръ по 21 Грош чини		Гроша 6472.01

¹⁾ Погрѣшно сабрано.

²⁾ Овдје се види, иако је новац све то скупљи; тако је већ талир дават по 21 грош.

³⁾ и ⁴⁾ Погрѣшно сабрано.

⁵⁾ По наредби.

⁶⁾ Погрѣшно сабрано

год. 1838. Било е прихода на Талиримъ по	Гроша 2166.35 } Трошкa	" 710.— } Гр. 1456.35
год. 1839. Било е прихода	Гроша 2566.15 } Трошкa	" 701.02 } Гр. 1865.13
За кирију кућну	Гроша 40.— }	
За интерес на фор. 505 % 6	" 318.20 }	Гр. 358.20
Примљено за ока 381 шенице	Гроша 400.02 ¹⁾ }	
" " " 177 Ечма	" 168.06 }	Гр. 568.08
		Преносъ Гр. 14.926.09
год. 1840. Било е прихода по 21 Грош	Гроша 2667.08 }	
Било е трошка	" 828.01 }	Гр. 1839.07
год. 1841. Било е прихода	Гроша 3261.28 }	
Било е трошка	" 692.10 }	Гр. 2569.18
	Користи на Гроша 5000.—	Гр. 150.—
год. 1842. Било е прихода по 21 Грош	" 3463.10 }	
Било е трошка	" 1241.08 }	Гр. 2188.37
год. 1843. Било е прихода	Гроша 3463.10 }	
Било е трошка	" 703.17 }	Гр. 2759.33
Примљено за жито од њиве		Гр. 117.10
год. 1844. Било е прихода	Гроша 4519.03 }	
Било е трошка	" 1607.11 }	Гр. 2911.32
		Гр. 23.257.14

Од исте суме потрошено за Попиву и грађевину поште на истой њиви где и служило како и остали трошкова по капијама како по конту од 16. марта 1838.

до 1840. у све трошка		Гр. 9747.23
Остае на талиере по 21 Грош		Гр. 13.509.31
год. 1845. Било е прихода	Гроша 6003.09 }	
Било е трошка	" 1540.36 }	
	Гроша 4462.13 }	
Примљено за жито	" 372.01 }	
год. 1846. Било е прихода	Гроша 6620.07 }	
Било е трошка	" 1599.11 }	Гр. 5020.36
на Талиере по 21 Грош		Гр. 23.368.01
Интереса на новце од год. 1843. до 11. августа 1847.		Гр. 2576.12
Примљено прилога у цркву		Гр. 105.—
Вишко нашло се у кесама (добро вођене књиге ? Пр. пишч.)		Гр. 25.22
на талиере по 21 Грош ²⁾		Гр. 26.075.—
Речена Сумма Чини у Цви. ³⁾ фиорина	2483.20	
Займљено од новаца Ерусалимски што су били при цркви од Плата	фиорина 450.—	
	Ово фиорина 2933.20	

¹⁾ 1 грош = 8 новчића = 40 пара.

²⁾ Цванцика = 32 новчића.

³⁾ Када се продаје црквено добро — онда свијет не гледа на цијену, јер вели: ко што више дадне — већи му је севан. Тако су и они радије плаћали оку шенице — црквене — по 8 новчића, већ да су на чаршији куповали оку по 3 новчића.

примише Г. Хаци-Браћа Кујунџићи за грађевину Табана.

и остаемоимъ дужни поштъ фиорина 66.40 за на-

домирити Сумму одъ фиорина 3000.—

Узимилћи Табана одъ Г. Х. Б. Кујунџића за " 3000.—

Остае у каси фиорина —.—

Довленъ били су Рачуни црковни кодъ Г. Х. Б. Кујунџића и данасъ 11. августа, 1847.,
примаю = Рачуне: Г. Г. Епитетрони: Х. Јосифъ Кујунџићъ, Јово Х. Станишић, Јово
Тодоровићъ, Ефтанъ Ђурићъ.

Предъ Г. Спиромъ Райковићемъ.

И тако се ето основала црквено-школска општина, која је сада све преузела у своје руке. Прва јој је брига била — школа. Црквице су, истине, имали нешто изван града, али је била тако трошина, да се готово у њој није могла обдржавати служба. Дакле о чему другоме и да се брину, — већ ако не ће о школи. Управо су били на то принуђени.

Почели су помало набављати по упути својих учитеља — потребни намјештај, а и учила — за школу. У овоме времену видимо већ, да су набављали књиге. Када не би ималиовољно новаца, да могу купити одређени број књига, то би молили владику — обично сарајевског — да им поклони потребну количину¹⁾ — Књиге би продавали дјеци, — а само спромашним ученицима поклањали би²⁾. Од намјештаја набавише неколико клупа, које и данас још служе у Српској школи³⁾. Општина се уопште старала о развоју своје школе, а допринојело је највише то, што људи увидјеше њену корист. Особиту заслугу за развој српске школе без сумње је стекао честити аустријски конзул Спиридон Рајковић, а послије њега — његови нашљедници. Од грађана пак највише стекоше заслуге Хаци-Браћа Кујунџићи, Јово Тодоровић, Јефтан Ђурић, Станишићи и Павловићи. У томе је још допринојело брзоме развоју школе и то, што их је срећа послуживала на добре и вриједне учитеље.

(Наставиће се.)

¹⁾ „— — — — Примљене књиге за школу

30	кратки свештени Историја	—	—	Гр.	1·20	—	—	—	Гроша	45·
30	" Катихизиса	—	—	"	1·20	—	—	—	"	45·—
20	" Рачуница	—	—	"	2·—	—	—	—	"	40.—
20	" први Читанки	—	—	"	2·—	—	—	—	"	40—
100	на даръ из Сарајева	—	—	—	—	—	—	—	Гр.	170·—
10	Буквара Талински	—	—	Гр.	1·20	—	—	—	"	15·—
9	Први читанка	—	—	"	2·20	—	—	—	"	22·20
19	Купљено из Сплљта	—	—	—	—	—	—	—	Гр.	207·20 и т. д. и т. д.

²⁾ 1. августа 18.. на исплагу даде Г. учитељ дјеци 12 комада књига прорачувано Гр. 22·20; до данасъ издао дјеци спротинской комада 15 прорачувано Гроша 30·—.

³⁾ Види о школском намјештају у III. поглављу.

Прилог историји школства у Босни и Херцеговини.

Српска конфесионална основна школа у Ливну.

Написао Душан Ј. Карањац — *Кулен-Вакуф*.

(Наставак.)

II.

Развитак школе од год. 1847.—1874.

A. Како је дошло до тога да се стално оснује школа? Прилози помоћу којих се основала школа. Оснутак школског фонда.

Оснивању школе рекосмо нешто већ у I. поглављу. Напоменујемо и ко је највише допринио томе. Темељ школи ударише год. 1847., када отворише школу у кући, коју су баш зидали у ту сврху. Али подизање школе, па за куповање најпотребнијега школског намјештаја — требало је новца. Откуда да се то смогне. Било је неколико трговаца јако богатих, но нијесу ни они могли сами набављати све што је требало. Српских кућа бијаше тада врло мало, по причању некојих није их било можда $\frac{1}{5}$ колико је сада. За то почеше скупљати добровољне прилоге из мјеста и са стране, — особито год. 1872., када им је школа изгорјела¹⁾. И тако су они кубурили новцем, док се по наговору аустријског конзула и других неких одличника, а и самих богатих трговаца — одлучише на једну врло лијепу и корисну установу, а то је оснутак „Школског фонда“.

И тако се ето дне 29. октобра 1853 сабраше прве газде лијевањске, и ударише темељ школском фонду, који и данас опстоји. Из овога фонда намиравали се сви трошкови, који су се тицали школе. Главницу су давали на укамаћење, а фонд су раширавали добровољним прилозима, особито на дан којега свеца. Обично су се на св. Саву или св. Илију сакупљали послје службе божије у школу и тамо доприносили у просвјетну сврху колико је који могао. На св. Саву обично су купили добровољне прилоге за плату учитељеву. Данас су увели и то, да, кад год се служи св. литургија, нека један од општинара носи „пјат“ у цркви, да „христијани приложе за наш ћ просвјетни домъ“.

Напоменути ми је само још и то, да су у овоме времену, а и касније — српску школу похађала и римокатоличка дјеца, од које и данас још има живих људи²⁾. И они су морали посебно плаћати, и то се посебно у књиге заводило. Католици су учили писмо латиницом и своју вјеронауку. Вјеронауку их је учио учитељ — како то још и данас спомињу — или су ишли којем фратру, те је и за то морала бити посебна награда.

Основавши школски фонд, одмах су одијелили и новац школски од црквеног. Тако су све, што се тиче школе биљежили у посебну књигу — „Либаръ“.

Ево из реченога „Либра“ о оснутку школског фонда и других прихода — шта вели:

„Либаръ одъ Рачуна Школскаго“

— а. —

Мы́ долуподписатйі, имаюћи врућу желю, да би наше Школе у бόльи редъ поставили, и даби колико наша собственна дѣца, толико и собраће наше бόльи напредакъ

¹⁾ Види о школским зградама у овоме раздобљу.

²⁾ Анто Каић, Иво Слиничевић, и т. д.

у науки показала, Завѣщавамо мы долуподписатије долу означену сумму у фондъ школе Лѣванске, са тымъ условијемъ да ћи на исту сумму годишнѣј десетъ на сто интереса плаћамо: а главница да кодъ настъ стой, докъ је наша воля; сваке године у напредакъ интересъ плаћајући у здравими цванцика 10%. У случају ако би коме одъ настъ долуподписатомъ тешко било на пести капиталъ обећани годишнѣј 10% плаћати, слободному је по истечењу једне године капиталъ у кассу еданъ путъ за свакада положити, са којимъ као и са интересомъ, мораће бригу водити онай житель овога общества, кој буде опуно-моћенъ, одъ наше стране за управитеља и рачуноводитеља школскога. Мы ово завѣщашмо сгатно и свето колико за настъ, толико и за наше наслѣднике, т. ј. да ово завѣщанїе буде имъ свето, и по смрти нашој: ако наши наслѣдници неби хотѣли интересъ на речење суме годишнѣј 10% плаћати, то имъ са овомъ нашомъ наредбомъ наређујемо да означени одъ настъ капиталъ у школску кассу еданъ путъ за свагда свега да положе, то је наша жеља, воля и наредба.

Имена приложника:	Капиталъ завѣщани
Хаџи - Браћа Кујунџић	тристотине фиорина у цванци.
Јово Тодоровић	двјестотине и педесетъ фиорина у цванци.
Ефтанъ Ђурић	двјестотине фиорина у цванци.
Синови Х. Биле Станишића	сјотину фиорина у цванци
1859. поруке Г. Нике Павловића од приложитеља на фонд школски	четири стотине фиорина у цванци.

Ради болѣгъ вѣројатия ми се на овомъ Либру своеручно подписујемо, и еданъ на другога эсмо истинити свѣдоци.

У Ліевну, 29. октобра 1853. год.

Х. Браћа Кујунџићи, Јово Тодоровић, Јефтанъ Ђурић, Синови Х. Миле Станишића

ови овде Гори именовати фондъ пренешенъ Наприд на други край овога тефтера. — — — — — — — — — — — —

И тако се ето дне 29. октобра 1853. сабраше прве газде лијевањске, и уда-рише темељ школском фонду, који и данас опстоји. Фонд се повећавао осим добровољним прилозима још и тиме, што је сваки, који је имао дијете у школи, морао годишње давати по неки принос. Ово се одређивало према дохотку поједињца. Овај су принос давали, како Срби православни тако исто и католици, што се може видјети ево из овога списка, који је писао један „епитроп“:

Овдѣ Означавамъ Штосамъ Примно За школу Годишнѣј приносе:	
На 1. Новембра 1853. прими од Г. Вукана Павловића	Гроша 54—
„ 10. Децембра 1853, „ „ „ Нике Самарџије	„ 200—
„ 12. „ 1853. „ „ „ Јове Павловића	„ 160—
„ 15. „ 1853. „ „ „ Михаила Милиџана	„ 160—
„ 15. „ 1853. „ „ „ Глиге Лалића	„ 100—
„ 20. „ 1853. „ „ „ Тоде Шутића	„ 160—
„ 24. „ 1853. „ „ „ Пове Скобле	„ 150—
„ 6. Јанара 1854. „ „ „ Нике Савића	„ 200—
„ 8. „ 1854. „ „ „ Нике Павловића	„ 320—

„ 20.	„	1854. прими од Г. Нике Радића	— — — — —	Гроша	54—
„ 15.	Фебруара	1854. „ „ Спиридона Райковића	— — — — —	„	100—
„ 8.	Марта	1854. „ „ Јозе Граница (католик)	— — — — —	„	92—
„ 8.	„	1854. „ „ Мате Миоча (католик) 1 маџарин	—	„	54—
„ 8.	„	1854. „ „ Мате Мештровића (католик)	— — —	„	80—
Гроша 1884—					
„ 12.	Априла	1854. „ „ Спиридона Райковића Г. Нику Јоркића (католик) фор. 20.	— — — — —	Гроша	230—
„ 14.	Мая	1854, прими од Г. Илије Симића Лазина	— — — — —	„	54—
„ 11.	„	1854. „ „ Алексе Матковића (католик)	— — — — —	„	60—
„ 14.	„	1854. „ „ Станка Кукрике	— — — — —	„	57·20
„ 14.	„	1854. „ „ Томе Пеняка (католик)	— — — — —	„	40—
„ 5.	Јуна	1854. „ „ попа Симе капелана нашег и т. д.	— — — — —	„	100—
Гроша 2425·20					

Особиту бригу за сакупљање прихода школског имали су водити т. зв. „Директори“¹⁾). Ево наводим неколико примјера, из којих се одмах види, када је ко био директор:

„— — — — — од год. 1858. и 1859. од пията школског — — Гроша 571—
 „— — — — — „ 1859. примљеное Интереса од фонда школскогъ кадъ су займљени Цркви у фиор. 85 по
 Гроша 12·34 — — — — — — — — — — Гроша 1092·34

Школски приходъ одъ:

1860. год. Директоръ К. Станишић	— — — — —	Гроша	2135—
1861. „ до 1863. прихода	— — — — —	„	3348·37
1863. „ до 1864. директор Л. Аћићъ, прихода	— — —	„	4759·26
1860. „ до 1863. примљеное од Пията Што кој штое изостало. како у Либру црковномъ	— — — — —	„	5003·26
У све Гроша 16.921·03			

Даље се спомиње „— — — — — рачунъ школски одъ Прихода рукомъ Директора Јове Аћића од 11. октобра 1863. до 11. октобра 1864. — — — Укупно од свих приложника Гроша 4769·26.⁴ У овоме се рачуну спомиње још и прилог „одъ Римокатолика за ныову дѣцу што су учили — — — Гроша 1500—“.

„— — — — Одъ Год. 1869.—1870. одъ Прихода рукомъ Директора Митра Станишића	— — — — — — — — — — —	Гроша	3126·10
Одъ Год. 1870.—1871. одъ Прихода рукомъ Директора Спире Кујунчића	— — — — — — — — — — —	„	8649·34
Гроша 11.776·04			

Одъ Год. 1871.—1872. како рачунъ бившег директора школског Јове М. Станишића билое Прихода у све — — — — — — — — — — —	„	6484·07
23. Ђенара 1872. како рачунъ управитеља Јове М. Станишића потраженое за ову годину — — — — — — — — — — —	„	4858·32 ⁴

Осим разнога приноса, који су морали давати родитељи ученика, затим, од добровољних прилога, — особити извор су дохотку била још и разна завјештања од имућнијих породица. Обично су завјештавали куће, земљишта („милћеви“), а било је и у готовом новцу. Од завјештавања у нарави, као од кућа и земљишта

¹⁾ О овима ће бити говора у одјељку „Надзор над школом“.

— имала је црквено-школска општина велику корист. Куће је давала под кирију¹⁾, а земљиште је обрађивала те приход продавала. Нико није жалио коју пारу дати више — рецимо на оку штенице — само када је било у корист школе или цркве.

Како се види — по уређењу саме општине — и школске су прилике окренуле на боље. Прво — што им је најглавније — осигурали су донекле материјални положај школе, — а то им је лако ишло од руке, јер је народ за школу радо допринашао материјалне жртве.

Главницу, како већ прије споменух, даваху под интерес обично уз 10%.

У истој књизи налазе се пријеписи „облигација“, што је ко позајмио од школског фонда и уз који интерес. Ови „преписи“ овако започињу:

„У име Божије овде се заводи препис облигација од Приложеника фонда школског у год. 1865., и 1868., и 1869., и 1883.“

B. Школске зграде и школски намјештај.

У овоме времену, т. ј. од године 1847.—1874. школа се премјештала у дviјe школске зграде, односно у шест, ако хоћемо и ове три задње рачунати у школске зграде, — будући да су оне биле приватни станови, који су за невољу служили као школа. Прва би била школа на Табанима, — коју смо у кратко приказали у прошлом поглављу. За што се ова зграда напустила — не знам, премда је она служила као школска зграда, све до год. 1857.; но биће по свој прилици, да су прилике биле узроком, да се она напустила. Касније су је издавали под кирију, — који је новац ишао у црквену кесу.

Неко кратко вријеме бијаше школа затворена, док не нађоше привремено кућу, где би школу отворили. За што је школа била затворена — или што не могаху одмах наћи куће или пак што их је учитељ изненада оставио, унаточ потписаном „Уговору“; — тек није дugo била затворена, можда само једно два до три мјесеца. Тако премјестише школу у једну трошну кућицу у „Милошник-махали“. Ова кућица и данас опстоји, но ништа није боља од обичних спротињских босанских кућа. Но и овдје не остале дugo, него се одлучише да саграде „мало кућице“, — што доскора и учинише.

По прилици око год. 1858. пренесоше школу у нову школску зграду, коју подигоше у „Беглук-махали“. Ова је зграда опстојала све до год. 1872., када ју је несретни пожар заједно са неколико околних кућа претворио у прах и пепео. Овај их је несретни случај стао пуно материјалних жртава, но ипак да не остану без школе, узеше под најам кућу Ђорђа Станишића, и у њој отворише школу. Но и овдје не остале дugo, јер је кућа била премалена за школу. Хајде сели даље! Нађоше кућу Нике Радића; — но и ова није била ништа боља од прошле. Не могоше ни овдје дugo остати. Тако најмише кућу Јанка Буњичевића и преселише тамо школу. Но и ова је била као и оне прве дviјe.

¹⁾ „— — — У Лијевну 22. јулија 1858. На овоме образу (страна 15. „Либра“) листа означавам како г. Лазар Х. Кујунџић даде школску кућу Ники Секули од више речене дате (датума). За годину под кирију за 5 дуката, дукати по 55 Гроша — свега 275 Гроша и такији би уговор да даде 2 дуката о приображењију то јест 6. Августа 1858. — — —“.

— — — 1858. Августа 20. Даде ми Нико Секула — — — Гроша 80. — — — Год. 1860. опет спомиње, да су „на 22. август дали школску кућу под кирију Ники Секули за Гроша 220.“

— — — Године 1861. На 22. августа дато на ново кућа школска под кирију истоме Ники Секули на годину по Гроша 220 — — — и т. д. и т. д.

Овај случај — што им је изгорјела школа — натјера их на озбиљно размишљање, како се мора један пут сазидати зграда, која ће одговарати свим условима тадањег времена. Увидјели су, да их ово сељакање и узимање приватних кућа најам готово више стоји, него да сазидају добру школску зграду. — И збиља — се договорише и одлучише. Дај пиши сада на све стране, како су сироти, како им је школа изгорјела и т. д. моли и преклињај, не би ли скучили што год новца, а нешто они, па ето биће и нова школа „да је не ће бити у свој Босни и Херцеговини¹⁾. Прво су писали архиепископу сарајевском, који се тада налазио у Цариграду¹⁾.

Разаслаше писма на родољубе. Повуци потегни, и заиста поче новац стизати са свију страна²⁾.

¹⁾ „Пречастни протопрезвитере и благоизбрана Господо општинарп, у Господу љубазна нам наша чада, архијерејски из срца вас молитвујемо и благосиљамо.

Примивши ваше мило нам писмо, много смо се обвеселили, видивши из истог, да се сви слава Богу здраво налазите, и да народне повјерене вам ствари и дјела у братеком, љубазном и заједничком сагласију вршите; но сазнање из истог писма о несрћном пожару, који је уништио нашу школу и окоју ње неколико христијанских кућа јест нас дубоко потресло и преко мјере ожалостило. Несрећни дакле догађај тај јако је подјејствовао на наше архијерејско срце и душу. Али кад ни за чим овог свијета није првећ жалити, тако и то треба заборавности предати. Нека Бог поживи вас и народ, па с његовом помоћи и та ће се штета напнадиги. Много и много сажаљујемо оне сусједе школске, који су у том пожару пострадали, које од наше стране утјешити не пропустите, и изјавите им нашу жалост о догађају том, а с тим уједно и архипастирску нашу жељу и благослов, да им Господ Бог скорим временом подари напредовање у радњама њиховим, те да постојаније и великољепније домове саградити узмогну.

Што се тиче помоћи школи вашој, о чему нам пишете, будући је Царска милост велика и јака, а и велика му воља наклоњена на такове подарке, најходније је да направите и предате једну молбеницу вашему Каемакаму сврху тога, коју ће он Мугесарифу у Травник, а Мутесариф пак Везиру у Сарајево сировести, на које ће без сумње прилична помоћ издати вам се (Кашње су по упути митрополитовој послале молбеницу за припомоћ, на коју је дошло од И. Вел. Султана Абдул Хамида II. свата од 12.000 гроша за градњу нове школске аграде. Примједба пишчева.) — А ми пак од наше стране на ту цијел дајемо вам и приложимо 25 (двадесет и пет) | цесар., које од наших тамошњих прилога задржите. Да ипак сад овако оптерећени овде великим трошковима и да не тримо оскудност новчану, желили би вам се и боље одазвати, али Божје лијепо здравље, док тамо ако бодга дођемо, постараће се и томе извор наћи. Улажемо вам и писмо до цијelog свештенства и народа ваше лијевачке и гламочке нахије, да с њим добровољне прилоге колико је више могуће и од њих изаштете, и све почем и означени корак и код владе учините, вашим општим на ту цијел наимијењеним приловима присаједините и на просветну ту корист по благоразумију употребите, које све у опште Свемогући Бог да благослови да општеству и народу стоструки плод принесе.

Поздравите и изручите наши отачански благослов и молитву и у опште и по најспособ свима нашим благословеним Христијанима малима и величима, којима честитамо и срдечно желимо, да још за много година ове свете Христове празнике весело правновати удостоје се, с којима и вас доличног нашег виђења и састанка отачански благосиљајући и љубазно поздрављајући, остајемо

Ваш архијереј и к Богу топли молитвеник и доброжелатељ
Архијепископ Сарајевски и Митрополит Босански

У Цариграду, 4. Јануара 1872. год.⁴⁾

Донесе

²⁾ Ево доносим један примјер — писмо што им је писао Јово Шкуљевић из Трста. Кажу, да је оваквих приложника било пуно, но ја не могах више наћи нити једнога писма:

„Господи Общинарима Православног

Обчества у Ливну. Триест 3./16. Јануара 1872

Ваше многопочитајемо писмо од 28. Новембра пр. год. на врјеме јесам примио, из Петога драго ми је било видити, да намјеравате Нову Школу за гамошну Србску младеж подигнути,

Разумије се, да су се обраћали и на разне конзулате, од којих им је највише аустријски конзул био у помоћи. И тако скупише приличну своту новаца и отпочеше градњу школе, која је тада била једна међу првим школским зградама у цијелој Босни и Херцеговини.

На завршетку овога одјељка хтио бих још коју рећи и о школском намјештају у ово доба. А шта да говоримо о њему? Када читалац прочита даље у III. поглављу, шта сада има српска лијевањска школа, може створити врло јасну слику ћелокупног школског намјештаја у времену од 1847.—1874. Имали су неколико клупа и сто, — који и данас служе у српској школи. Када се буде ако Бог да основао школски музеј у Сарајеву, увјeren сам, да ће и једна школска клупа и сто добити мјесто у музеју¹⁾. Шта су још имали — нијесам могао тачније дознати. Од слика су имали само икону св. Саве, као школског патрона. У куту школске собе стајала је малена табла на три ноге, које су биле тако чврсте, да, када би их само мрве дарнуо, срушиле би се са свом својом тежином на под. Штета је само што се ова табла није сачувала до данашњег доба; но ваљда ће се наћи у којој школи — за школски музеј. Сада се у школи налази још у „активном“ стању и нека рачунаљка, — Бог би га знао, када се градила и којега ли је система.

Да ли и она потјече из овога времена — не знам. Другога намјештаја у школи није било.

B. Учитељско особље. Трошак за уздржавање школе. Учитељска берива. Реграције.

У овоме времену т. ј. од год. 1847.—1874. — за 27 година — промијенило се на српској школи у Лијевну ништа мање него тринест учитеља. Сада бијаху већ учитељи са неком спремом. Некоји су, а то је била већина — имали богословију, — а неки и учитељску школу. Пошто је Маргетић био позван у Сарајево, од тамошње српске црквене општине, то су лијевљани себи тражили другога учитеља. Нађоше себи за учитеља некога **Манојла**. О њему не многох ништа дознати, ни како му је било презиме, ни от куда је дошао; звали су га просто: учитељ Манојло. О њему само нађох у „Црквеним рачунима“, да се год 1848. —

„— — — дала плата учитељу Манојлу у овој години Гроша 2752.35.“

Год. 1850. спомиње се, да су:

„— — — клисаре Нико Савић и Милићань примили прихода Гроша 4667.30. а исплатили учитеља за ову годину Гроша 1569.30 — — —.“

Докле је био учитељ Манојло — не зна се, — а и нигдје се у књигама више не спомиње, но ја судим, да је био све до год. 1853., јер све до те године школа је била отворена, а други учитељ није био. За што их је учитељ Манојло

која малого заслужна одлука иже брез одзива у народу нашему остати и зато и ја на ваш позив руку помоћи пружити непропушћам, и са овим јављам да сам за исту сврху предао овђе Господарима Ковачевић и Петровићу да вами тамо предају суму од Дуката | 20 — велим словом Двадесет Дуката злата, које као припомоћ за видаше речене Школе употребите и мени уредно примљење објавити изволите, и остајем са осбитим почитанијем

Јово Шкуљинић.

¹⁾ Потањи опис клупа — као школског намјештаја — биће у III. поглављу.

оставио — не знам — но биће по сигурно, — као што је то и свуда бивало код српских учитеља, да су зависили о ћеифу појединаца, а што је још жалосније, када се нађе један, који појма нема ни шта је то школа — и он наређује учитељу, како има радити¹⁾.

Год. 1853. добију Срби лијевљани²⁾ за учитеља **Јакова Вуковића**.

На стражњој страни „Либра школскогъ“ стоји ово забиљежено:

„— — — Има Јмати Гд. Јаковъ Вуковић учитељ Наипрво за — — — — — (нечитљиво) плаћу од 1. отомбра 1853. до 9. Јюния 1854. Служаше мисеци 8 и 9 дана долази га плаће чисто гроша 1428.10 — — —.“

У истом „Либру“ стоји на једној страни забиљежено, колико је и када исплаћивано свакога мјесеца учитељу Јакову Вуковићу.

„— — — Означенѣ Што Дадо Готови Новаца Господину Јакову Вуковићу нашему Дацкалу коме погоћенъ за ову Годину за гроша 2500—

4. новембра 1853. дао саму Готови Гроша 100—

13. „ 1853. „ „ „ „ 200— и т. д. и т. д.“

Јаков Вуковић служио је као српски учитељ у Лијевну два пута. Први пут је био све од 1. октобра 1853., па до 9. јуна 1854. Одакле је Вуковић дошао, шта је свршио, то нијесам могао дознати.

Послије Вуковића добише Лијевљани, — пошто им је школа врло кратко вријеме била затворена, — врло вриједнога учитеља — **Петра Павасовића**, који је послије Маргетића био један од највреднијих учитеља у овоме времену. — Лијевљани погодише Петра само на годину дана, т. ј. од 1. марта 1855., па до 1. марта 1856. Ради бољега утврђења склопише општинари са Петром Павасовићем овај „Уговор“.⁴ из кога се може штошта разабрати.

„У Лијевну 1.-а Марта 1855. (петдесетпетъ). Међу овдашњимъ православнымъ Обществомъ, представляниымъ одъ подпісате Господе и Епітропа од Едне, и Г. Петромъ Павасовићимъ одъ друге стране бы заключенъ слѣдующи

Уговоръ.

1. Г. Павасовићъ обвезуесе примити понуђеному званіе учительское, и точно испуњавати одъ тимъ званіемъ скопчане должності. обучаваючи мѣстну младежь само у онімъ иchedметима, кой су за основне Сербске Школе опредѣлѣни.

2. Што се учебногъ реда тиче установлѣнѣ и њего зависиће одъ Г. Г. Управителя и Епітропа: начинъ пакъ предаваня пуста се на благоразсудное произволеніе Г. Учителя.

3. Руковођенѣ мѣстне дѣце, ињово воспитаванъ и изображаванъ пуста се на совѣсть и поштенѣ Г. Учителя, кой за свако поедино преступление или пренебреженіе ученическихъ должності, буди кога одъ вовѣрене и њму младежи, одъ педесама соразмѣрнимъ преступленіама учинїнима, казнити безъ свачиегъ питаня може тако обаче, да съ тима здравиу ињовомъ квара нанети не бы могао.

4. Обвезуе се слободно Г. Учитель као Христіанинъ, свакогъ празника при божественій Литургіи башъ и одъ лѣве стране са ученицима своима бывати, и одговарати

¹⁾ Но хвала Богу сада више није тако. Од уређења црквено-школске сачоуправе, окренуло се станове наших колега у српским школама мало на боље. — Само што се и сада може још чути, да који — „шустер“ — каже: „Ја га плаћам (онамо — учитеља), мора радиши што ми чојемо!“

²⁾ Ради краткоће писаћу само „Лијевљани“, а поштовани читаоци нека то разумију само „српско-православне“.

односно правило Церковно, по своимъ силама, и кадъ одъ внутренъ какове слабости на то припрѣленъ био не бы.

5. Еданъ данъ преко седмице нужданъ будући за обучавати младеж у другимъ полезнима стварма кое учебны предмети школскій у себи не садержаваю на захтеванъ Г. Учителя истьн ће бити опредѣленъ.

6. Односно часова предаваня вседневногъ пуста се на благоразсужденые Г. Учителя да по нужди дѣцу задержава, свагда уземшій у призрѣніе на умѣреность.

7. Подписаніи пакъ Г. Г. Епітропи обvezујуose предплатно свакогъ мѣсцеца Г. Учителю за иѣгове трудове, плаћати у цваницикама форинта двадесетъ и петъ (25), давати му пристойно обиталиште, и свакогъ мѣсцеца на дѣте по товаръ дрва, изуземши дѣцу спромашку, т. е. ону, коя бесплатно книге добываю. Средствомъ све ово Г. Управителя.

8. Уземшіи у разамотреніе, да е Г. Учитель услѣђъ нашега позива одъ первымъ Ноембріа п. р. своју службу у Рѣци пустао, и тако нешто на новце за путованъ очекиваюћи, а нешто на Пасапоратъ, изгубљо є пуно 4 мѣсцеца, а къ тому на путу истрошio се; то великодушній сый, Г. Учителю предплату путни трошкова допустамо не само, но паче за иѣгове дангубе накнаду опредѣлуюмо у фор. 40, кой бытѣду му одма дати за поставити га у станѣ, учинїне дугове изплатити.

9. Ове двѣ заднѣ точке за Г. Г. Епітропе бывамо обвязателне а... предъ ними, за Г. Учителя, и то за вріеме едногъ лѣта, сирѣчь до 1. Марта 1856. Пошто бы прочитанъ овай уговоръ, са собственыхъ подписи слѣдуюћимъ начиномъ бы и потврђенъ.⁴⁾

(Потписи нечитљиви.)

Петар Павасовић бијаше родом из села Дерниша у Далмацији. Биће да је свршио у Задру богословију, те се сасвим посветио учитељскоме звању. Како се из „Уговора“ разабире, у Лијевио је дошао из Ријеке, где је учитељем био. Павасовић је први, који је завео у српску школу лијевањску талијански језик, који се пак није дуго одржао. У ту сврху су добављали и талијанске књиге,ично из Сиљета.

На стр. 9. „Либра одъ Рачуна Школскогъ“ налази се забиљежено, те се из ове биљешке одмах може видјети, колику је учитељ у овоме времену имао плату на мјесец.

„— — — 1. март 1855. дадо Господину учитељу Петру Павасовићу за иѣгово ученик за 4 мѣсцеца Мартъ, Априль, Мај и Јун на сваки мѣсецъ по фор. 20·50 у све фор. 82·20 — — —.

6. Јулија 1855. дао самъ Господину Петру Павасовићу фиор. 20·5. сувише дадо учитељу за путни трошак¹⁾ — — — ф. 30·—

17./29. септембра 1855. дадо Петру Павасовићу учитељу за мѣсецъ Септембаръ ф. 33·20²⁾.

Сувише учитељу за по године вишака што му је даво покойни конзуљ фр. 70, да му се даде као што смо уговорили у школи 1. септембра — — —³⁾.⁴⁾

Послије смрти конзула Спиридона Рајковића, бијаше именован Петар Павасовић за привременога „под-конзула“⁴⁾.

¹⁾ Преко великог школског одмора ишао је својој кући.

²⁾ Добио повишицу??

³⁾ В.наде: аустријска, талијанска и француска, давали су годишње неку своту за школе, која је свота онда дијелила међу све школе у Босни и Херцеговини. Тако је српска школа у Лијевиу, односно учитељ — добијао од аустријске владе годишње око 140 форинти. За то су и све учитељске намире — од 1858. подписивали — „легализирали“ — конзули дотичних влада.

⁴⁾ Многи и данас још ће увијек рећи „— — — ћ, то ти за онога учитеља питаши, што је „ваницирао“ за „вице-конзула“.

Што се тиче примања плате, мислим да су учитељи након свршетка — рецимо једне године, када су дигли већ своју плату за ту годину — писали „Намиру“ — преко свега новца, што су у току те године примали, па макар да су и за поједине мјесеце писали „Намире“¹⁾. За што су тако радили — то не знам. — Но само ова уредба није дugo опстојала, јер сам само код двојице овако шта нашао.

Послије Петра Павасовића, пошто је школа један мјесец дана била распуштена, — дође као учитељ Андрија, или како су га они прозвали **Јандре Павасовић**. Петар Павасовић имао је још два брата и то: Јандру и Илију. Сва три ова Павасовића, — Петар, Јандре и Илија, — служили су као учитељи на српској школи у Лијевну.

Јандре Павасовић био је у Лијевну два пута и то први пут је служио од 1. априла 1856. до 30. марта 1857.

„— — — Знаю буди како погодисмо Јандру Павасовића одъ 1. априла 1856. до 30. марта 1857 за учитеља за ову годину за цванцике — — — у све фиорина 340.“²⁾

Потање о животу овога учитеља нијесам ништа могао дознати. За што је отишао из Лијевна већ након године дана — не знам — но мислим да је било какве несугласице између њега и грађана, — као што је то обично код српских учитеља. Да је било несугласице између њега и грађана, може се разабрати и из „Уговора“, који су склопили. Први пут је био примљен без уговора, — но сада као да једни другима нијесу вјеровали, па к'о веле: — „боље је да се на писмено утврди!“ — Када је Јандре други пут дошао за учитеља у Лијевну — биће ниже говора.

Јандре је отишао у невријеме, — а они у тој нужди позову, — да им буде за вријеме учитељ — некога **Филипа Сундечића** родом из Гошњева код Лијевна. Овај је био само три мјесеца у Лијевну, — те како није био дugo, нико ми није ништа умио казати о њему, — шта више, никако га се и не сјећају. Ја сам нашао само једну „Намиру“³⁾, из које сам закључио, да је он морао бити за то вријеме, будући је други учитељ на мјесто Јандре дошао истом 2./14. септембра 1857.

Филип бијаше учитељ само за вријеме, а дне 2./14. септембра 1857.. добију новога „учу“ **Михајла Ђурковића**.

¹⁾

Намира

верху 292 фор 30 кр сребра (двѣста деветдесетъ и два фор и 30 кр) кое подписаныій приміо всте одъ Г. Михаила Милицановића управителя Школскогъ и то за предплату путны трошкова у фор. тридесетъ и накнаду трудова годишни од 1 -ог Марта 1855 до задњъгъ фебруара т. г.

Лијевно дне 1.-ог Марта 1856

фор. 292·30 кр.

Петар Павасовићъ.

²⁾ „Либар Школски“, стр. 10.

³⁾ „Я оздалъ подпісати прйміосамъ форінта 14 четернаість одъ Гос. Опшчества за погоджену плату одъ три Місеца штосамъ служио како Учитель ово общество восточнаго віероисповеданія, на — — — (нечит) на мїсесецъ.

Лијевно 13. Августа 1857.

Филип Сундечићъ.“

На дну ове намире забиљежено је руком којег „Рачуноводитеља“ микроскопским словима да се једва може прочитати „13. Августа 1857, даосамъ на узгоръ речену своту за надомирити суму од фиорина седам и 18 крајцера нових.“ (Сиромах! дао из свога ћепа, увајмио „каси“, вальда није имала да плати свога учитеља. Пр. пишч.)

“— — У Ливну 2./14. Септембра 1857. погодисмо учителя за дѣцу — Гдѣ Михаила Ђурковића за год. — — — за Гроца 3000¹⁾ и дѣца сеоска нѣгова што буде да он себи наплаћује — — —²⁾.⁴⁾

“— — У Ливну 25. Октомбра 1857. Овди означавам што дадо новаца Г. Михаилу Ђурковићу за овогодишњу плату школску до 2. Септембра 1858.

Год. 1857., 25. октомбра до 29. фебруара 1858. Г. Михаилу дадо Гроша 1500.

17. Септембра 1858. дадо госп. Михаилу Ђурковићу Гроша 1500.—.

Више речену годину исплатио Гроша 3000³⁾.

Послије Михајла дође опет у Лијевно учител Јаков Вуковић, који је остао све до близу год. 1860. Због тога, што нијесу могли одмах наћи учитела, била је школа неколико мјесеци затворена.

“— — 1860. године 7. Јуніа погодио Госп. Нико Павловићъ⁴⁾.

¹⁾

„Обвезаница.

Подписаный признаемъ, да самъ одъ Господина Јосе Ђурића директора школе Лијеванске п одъ овдашињгъ жителя данасть, за годину дана мою опредѣлену плаћу примио 3000 гроша и словомъ велимъ три хиљаде гроша кое и долу подписаный сведочимъ одъ више реченогъ Г. Ђурмћа директора моймъ именомъ и презименомъ

У Ливну 17. Септембра 1858.

Михаилъ Ђурковићъ, учителъ.

²⁾ „Либаръ Школски“, стр. 16.

³⁾ „Либаръ Школски“, стр. 19

⁴⁾ „Контрактъ.

Кој данасть йамећу Г. Николе Павловића од едне љ Андреје Павасовића учителя одъ друге стране подъ слѣдуюћимъ условијама закљученъ, то есть:

1.-во. Господ. Никола Павловићъ данасть по пуномоћио Господе тутора йз Ливна, прави са Андрјом Павасовићем, овай контратъ за три године, то есть Гос. Никола Павловићъ обвезује се истомъ учителю, за нѣгову службу од три Године преко госп. Тутора у Ливну исплатити плату одъ Гроша Турских 12.900, велим словом дванаест љиљада и девет стотина, то ессе: за 24 мѣсцеца по гроша 350, велимъ триста и педесетъ, а за последњи 12 мѣсцеци по гроша 375, велимъ триста и седамдесетъ и петъ, за сваки мѣсецъ, кое чини у све по горе реченој гроша 12900, за три Године.

2-го. Госп. Учителъ обвезује се све дужности Школске љ учителске наблюдавати.

3.-ке. Исти учителъ обвезује се сваки данъ, окромъ Недѣље љ празника, по седамъ сағај у лѣту, а по петъ у зиму обдержавати дике у Школи.

4-то. Учителъ се обвезује посвѣшавати службу Божјој, сваке Недѣле љ празника скупа са својимъ дјацима.

5.-то. Учителъ ймаће у Ливну Квартир љ дрва на онай начинъ, као штое и пре имао као се у Ливну био.

6.-то. Учителъ се обвезује, сваке године по два Школска испытита предати.

7.-мо. Одъ овогъ дана, то есть одъ 7.-мог Јуніа 1860., до 7.-мог Јуніа 1863-ћега Лѣта важи овай контратъ по горереченомъ уговору, љ ако бы крај од обију страна одъ контракта хтѣла одустати, дужнае ова онай страниј коя остане при контрату исплатити Кањићу од Турски гроша две љиљаде.

8.-мо. Болѣгъ ради увѣреніја, на овай начинъ есу два единогласна контракта сочинићна, и то еданај къ себи, ради болѣгъ свидѣтелства узимамо.

У Сараеву првай Јуніа 1860. Године.

Андреја Павасовићъ, учителъ.

За туторе Православногъ Общества Лијеванскогъ:

L. P. No. 6. Tax 1 for. 5 K 5. W.

Никола Павловићъ.

Von Seite des k. k. General-Consulat für Bosnien wird hiemit die Echtheit der vorstehenden Unterschriften des Herrn Nikolaus Pavlović und Andreaas Pavassović, bestätigt.

Sarajevo, am 14. Juni 1860.

(M. P.)

Der k. k. Generalkonsulats-Vervasser: Wassits.⁴⁾

(Свршиће се.)

Прилог историји школства у Босни и Херцеговини. Српска конфесионална основна школа у Ливну.

Написао Душан Ј. Кањац — Кулен-Вакуф.

(Свршетак.)

Учителю Андрију Павајовића за Учителя за три Године за овде¹⁾).

За три године за Гроша 12900. — Сувише за потрошакъ из Сараева довленъ²⁾.

Ево, да још коју прозборимо о овоме учитељу! Јандре је сигурно био жесток човјек, који није могао лако претрпјети учињене му неправде. Он са својим „обществомъ“ као да није у најбољој љубави и слози живио. Они су од њега као учитеља тражили, да им све ради: и учи дјецу и хаде у цркву појати, хаде пој у спроводу, вјенчању, на крсним славама и т. д., и то све за оно кукавне плате (12.900 гроша = 1032 форинта на три године). Он сигурно то није хтио, те се нешто порјечкао, — — а, хад остави их. Али у то доба није могао никаде наћи службе, те је био принуђен дати им писмено очитовање, да ће бесплатно појати у цркви, како то у „Контрату“ стоји). И тако је мој Јандре био три године учитељем у Лијевну, што је тада било врло ријетко⁴⁾. На крају свога службовања и он је направио „Квиту“ на цијелу плаћу што је примио кроз три године⁵⁾. Прије смо још споменули, да су се овакове „квите“ морале „легализирати“ и то од онога конзулатата, чијој је земљи припадао дотични учитељ. Тако је све квите легализирао аустријски конзул, будући да су већином сви учитељи били аустријски поданици. Што би се квита легализирала — морала се платити нека одређена такса⁶⁾, па да су сигурно ради тога и предавали квите на сав примитак, што су год примили од црквене општине. Но да је учитељ примао свакога мјесеца своју плату, а некада и у напријед, о томе нема сумње, јер то и „квите“ свједоче, — а и у „Либру“ је вођен тачан рачун о примању и издавању⁷⁾.

¹⁾ „Либарь Школски“, стр. 22.: — — — 1860. На 7. Јуна Ступио Г. Јандре Павасовић дјцу учити и Сти данъ примисамъ рачунъ К. Станишић обржавати тако по наредби Епиропа — — — ове школе — — —.⁴⁾

²⁾ „Либар Школски“, стр. 28.

³⁾ „Я долъ подписаны яндре павасовић учитељ Србске младежи овде којисамсе обвезо по контрату по Същаватй церкву Са дѣцом Сада ово мое писмено даемъ престоятельмъ общества За мое појању у Церквѣ што кој пут поемъ дане иштемъ одъ истога общества никакве плате тражити у Лијевну 25. Јула 1861. А и д р. П а в а с о в и ћ.

⁴⁾ А мени се чини да је и сада тако у српским школама, — но послије уређења — вјаљда ће се окренути што на боље, те учитељ не ће зависити о хијима појединих „епиропа“!!

⁵⁾

„Квита

Сврху (12900) велим лванайст љляда љ девет стотина гроша туреки, одъ којимъ я долъ подписаныј признаемъ да самъ примио одъ овдашићгъ православногъ Общества све подпуну љ исправно по уреченом Контракту учинињомъ у Сараеву са Г. Ником Павловићем првый Јуна 1860 године љ я овим потврђујемъ

у Лљевну 5. Јуна 1863.-треће.

А. Павасовић, учитељ.

⁶⁾ — — — 1. Јуна 1863. далисмо конзулу за подписати книгу од наплате учит. А. Павасовића 2 цванцике — — — Гроша 12:30.

⁷⁾ — — — 1860 од 7. јуна до 7. јуна 1861. Како озада 2. листа види се платио је Директор Коста Станишић Учителю Андрији Павасовићу за 1. Годину Плаћу Гроша 4200.—

Одъ Јуна 7., 1861. до 7. Јуна 1862. дао мије клисара Манойло Ставишић како напредъ 3() Листа и други како и квите гласе годишњу плаћу Гроша 4200.—, вишка (вјаљда предујам)?

Како се из „контрата“ види, Јандре је дошао из Сарајева¹⁾, где је сигурно био учитељем.

23./11. октобра 1863. добију Лијевњани новога учитеља, који се звао **Саво Бијелић**. Саво је у Лијевну био само годину дана, т. ј. до 23./11. октобра 1864.²⁾. Саво бијаше родом из Далмације. Потање о његову животу не могуће дознати. Само сам то чуо, да га и сада радо не спомињу. Кажу, да је најволио „видјети у чутуре дно“.

Школа бијаше опет неко вријеме затворена, док не узеше за учитеља свога домородца **Стеву Кукрику**. Часни отац Стеван и данас је још жив. Он је умирољениproto у Гламочу. Напоменућу само то, да Срби још и данас са особитим поштовањем спомињу свога некадашњег учитеља. Он бијаше веома пожртвован учитељ, а учитељски сталеж нада све љуби. Не могу а да не споменем свој састанак са пречасним оцем Стеваном. Прошле зиме дошао је у Лијевно — приликом смрти директора српске штедионице. — Представише ме њему и рекоше, да сам учитељ. О, да сте видјели како се старцу засјало лице од неке драгости, па истом вели: „Па баш учитељ! Ходи учитељу мој, да те пољубим!“ Загрливши ме пољуби ме у образ и рече: „Учитељу! Слиједи стопама Христа Спаситеља! Учи дјечицу, која су ти повјерена, љуби их као што их је и Христос љубио!“ Требате га видјети само како служи, тихо, побожно, сав се занесе у вршење своје дужности — светачки.

Отац Стево Кукрика бијаше учитељем у Лијевну година 1865., 1866. — а за тим пријеђе на католику школу, где је дјецу обучавао, — будући да је српска школа била затворена; за што — не знам! Како су га год вољели Срби православни, тако је исто у љубави живио и са католицима. Отац Стеван свршио је богословију у Задру, те се посветио сасвим учитељском звању. Из Лијевна је отишао у Невесиње — као учитељ, — а касније се запопи. Год. 1872. остане без службе, те се опет обрати на своје земљаке, да га узму за учитеља. Његово тадашње стање најбоље ће разјаснити његова молба управљена на „Србско прав.

Сиромах учитель?! Пр. пишч.) 7. Юліа 1862 датому како квита од Манойла Гроша 300.—, у све
гроша 4500 —

За 2 године како гори	Гроша	8.700—
Одъ 7. Юниа 1862. до 9. марта 1863. за 9 мѣсеки Илаћеному како Нѣгове квите Гласе Гроша 3150—, у све	“	11.850—
9. априла 1863. готови Андри за мѣсечну плату као квита	“	350—
9. маја 1863. готови Андри за мѣсечну плату као квита	“	350—
4. Јуна 1863. готови Андри за мѣсечну плату као квита	“	310—
За три дана штое стајао (е јесу тачни пр. пишч.)	“	30—
За дјецу крлђанску (католичку пр. пишч.)	“	10—
	Гроша у све	12.900—

¹⁾ Год. 1860. у „Раходу школскому“ спомиње се:

„— — — потрошено за учителя Андрију Павасовића из Сараева — — — Грома 50.—“
(На добар путни трошак?! Пр. пишч.).

2

„Квіта

за (50) педесетъ дуката, кое долѣ подписаны подцено прими одъ Гдна Директора Јове Аћића, за свою годишну плату учителску по заключеномъ контрату, између обе стране одъ 23./11. октобра 1863., до 23./11. октомбра 1864.

љеванско објество⁴. За то нека ми часни старина не замјери, што износим ову његову молбу, — она може само служити као углед младим учитељима.

Ево те молбе:

„Србско: Пра: Љеванског објектва Г. Гдо. старатељи и ви остала браћо роде драг!!

По дужности: да би се човјек вриједан и заслужан живећ у свјету показао, њем пак потребно је имат звање или занимање, ма које: само нек је доброг поведења — а без тог сирота и ништаван је — — — —

Из тог које ја да би данас о себи што пред Вам славни достављо — то: јест: (како сам се од мала начин службе које опредјелио; — и свршивши — пошо у другом отељству тражит уточиште; но знам да је тако судбина рука промисла наредила да отиђем и гле опет свом милом повратим се) јест; али зато пуног нетреба не; јербо сва о сиротну свом отечественику познајете и, исто за ког такође своје чувством срца осјећате!

Частно почитајема Г. Г. тог Пра: објектва!

По овом најскромније усуђујем се Вас молит, дам милост, љубав, Ваша допусти прозборит:

Овде гле, од како дођох скоро навршиће се трећи мјесец — : а упражњен без икаква занимања, у звању учитељства све једнако у нади стојећ: — да ћу моћ кору хљеба добит: и свог родитеља стару мајку утјешит, које тако свим праведно свети заповједа, и од ког већ одступит не могу!! — — — —

Боже благи — ти све видиш и знаш ти не презри мене! Еле и знам оче свети, да ти молећег нећеш не одбацит из своје милости: ти за тог небо помоћи у душам добрих ствараш.

Мене данас потреба, а притом и вријеме к Вама славним за помоћ просит упућује, кой најсмјерније с овом молбом обраћам се — : да из љубави по доброти својој мене свог у чин свештеничке службе поставите, као што тако овом чину моју наклоност и опредјељење познајете.

Сад пак дал ме оће срећа обрадоват? Бог ће дат а и надам се да ћу код Вас срећан бити тај сан светости получити и Спаситељу нашем на Жертвенику нам славе велике, тад Њем службу са страхо-почитањем побожностју Христјанском вршит.

За сад истог ништа више до наоданије увјек том Србско Правосл: објектву благодарећ остајем Ваш препонизни слуга

У Лијевну 25. Јулија 1872.

Стеван Кукрика⁵.

Прије него што је послao ову молбу за свештеника, молио је да га приме себи за учитеља. Поред све воље својих земљака није могао бити примљен, јер тада имајаху учитеља, којег не могаху одпустити ради „Уговора⁴. И тако отац Стеван буде принуђен да напусти свој мили учитељски сталеж, те се запопи и постане свештеником у своме родном мјесту.

Када се школа опет отворила, не зна се тачно. Године 1867. бијаше неко вријеме учитељем Петар Љубишић¹), док не добише год. 1868. опет сталног учитеља, којега зваху учитељ Дујко (ваљда Душан) Крстић.

Учитељ Дујко бијаше родом негдје око Бијељине. Науке је свршио у Биограду. За њега приповиједају, када је прелазио преко Купреса, ноге су му тако прозебле, да је добио реуматизам у ногама, те касније није могао ни ићи. Кажу, да је у цркви знао особито лијепо појати²).

¹⁾ Тошо Којдић.

²⁾ У очима „општинара“ нека учитељ само зна лијепо у цркви појати, па ти од њега већ бољи бити не може. Тако сам ја присуствовао на испиту код једнога српског учитеља у

Као српски учитељ служио је у Бијељини, где су га на носилима носили у цркву, само да им поји.

Дујко не бијаше дugo у Лијевну — само ону годину 1868. Када им је отказао, почеше одмах себи тражити другога учитеља, да им школа не би остала затворена. Но то не бијаше лахко, јер учитеља није било на „одмет“. Обраћали се на све стране, а највише на Васу Пелагића, управитеља српске богословије у Бањојлуци. Како је био Пелагић заузетан за школу, одмах им одговори писмом од 22./X. 1868.

Мислим, да ће ово писмо занимати поштоване читаоце, за то га ево дословно и износим:

„Високопоштованој общини лијеванској.

Браћо общинари!

Ваше од 8./10. љубезно писмо примио сам и разумио и бих Вам жељи драговољно удевлетворио и ођу с драге воље, само ме прво послушајте ово што ћу Вам казати: Прије два мјесеца дана отишао је један учитељ Ђорђе Лазаревић, који је рођен у Сарајеву, отишао је у Сарајево. Он је један из најбољих ћака у Биоградској богословији био, који је тако трудољубив да му треба пара тражити, па баш због тога имаде врло доста науке и за веће школе акамоли за мање основне; јер учио је 4. основни разреда, 6. разреда гимназије и 4. разреда богословије и био је у србији учитељ прије него што је у богословију дошао учити. Једном речи врло би добар за учитеља био. Зато браћо телеграфишите у сарајево Г. Сави Косановићу свештенику и учитељу и питајте га: јели у сарајеву учитељ Ђорђе Лазаревић или није, и ође ли доћи у лијевно за учитеља?¹⁾. Па ако дође добро иде, ако ли не буде у сарајеву или нећедне доћи а ви браћо јавите ми па ћу онда ја гледати да Вам пошљем учитеља.

Ја бих се браћо одмах потрудио да Вам ћегој тражим учитеља, али нисам хтео зато што од Ђоке нећу моћи б谅解га наћи, па зато рад сам да прво њега упитамо и потражимо, па онда даље да тражимо, јер тај нам је већ у нашој отаџбини па би у млоге боље било, а особито што је наш подајник.

који Н. В. лијепо поји и „музикант“ је без нота, те по крсним славама и сијелима може се често видјети са „егедама“ у руци, а сјутра дан је болестан, те не може у школу. И овоме се „општинари“ диве о испиту како је сјајан успјех^(?) постигао; — но „педагошко око“ друкчије гледа. Како неће успјех бити сјајан, када се неразумном свијету очи замажу. Где ту може бити говора о каквоме успјеху!¹⁾ Учитељ учи дјецу само појање и пјевање, — и Н. В. — када он по ваздуги дан свира у својој соби или преписује ноте за пјевачко друштво, — а дотле ћаци пишу и преписују — сасвим је наравно, да учитељ мора одредити: „Ти ћеш ово, а ти ово научити за испит; — и образ је освјетлан^(?) Дјеца на испиту више поје и пјевају, а свијет се диви и чуди, како им дјеца „красно напредују“, — само што и најбољи ћаци, који пређу у коју вишу школу — свечано падају.

Запета је лијепо један славни педагог рекао: „О учитељу! ако мислиш тако врати дјецу, родитеље им, и самога себе, боље би било и за тебе и човјечанство, да се никада нијеси ни родио!“

То и ја велим. Али на нашу велику жалост — слободан сам рећи, да и данас има такових учитеља; — само се чудим, како прођу при инспицирању!?

¹⁾

اهلو و ده استانيشنج مانوبله

داسقال کورجی لازارو بخ سرایده انقول ایچون مقاولد ایلمشدرو بشقه سنی ارایه سکز نوزدراو لام
داخی ف ۹ تشرین ثانی - ۱۴۹۵
بوماوج

У пријеводу гласи: „Ливно. Станишић Манојло. Дацкал Ђорђе Лазаревић у Сарајеву за школу што су уговор учинили, другог тражите — — — — —“.

Примите искрени поздрав и поздравите г. Дујка учитеља, коме желим од Бога сваку срећу и добро здравље.

Бања Лука, 22./10. 1868. год.

Ваш искрени Василие С. Челагић, архимандрит, професор и управитељ богословије“.

Са друге стране дometнuto је још ово:

„Оно писмо за помоћ школску сада и прије писано примио сам; али сам их обавдоје изцјепао, јер нису написана као што треба па нисам их могао послати, а друго уредбе су сада такве, да се у сарајево њијовом конзулу обратити треба; па зато Вам браћо савијетујем да се тамо обратите, а ја ћу му зато кроз мјесец или прије писати да Вам молбу испуни и сам још ће требало буде око тога порадити; јер сам рад да у Вашој Вароши још један учитељ буде па и три ако је могуће. Зачудо ми је што од тога краја никога у богословији неима.
горњи“.

Но општинари лијевањски, да рекнем, били су шкрти, и жалили су платити учитеља по заслуги, зато им је и била школа готово двије године затворена.

Ово нека посвједочи друго писмо Васе Пелагића, управљено на општинаре.

„Бањалука, 6./11. 1868. год.

Избраној Општини Лијеванској.

Браћо Општинари!

Од овога свештеника чуо сам, да Вам је учитељ госп. Дујко већ отишао, а ја сам ваше писмо једно примио, у коме ме молите да вам нађем и пошљем учитеља; али бољега. Браћо, ја би вам желеју с драге воље одма испунио, но није ми сада ни један учитељ при руци то је једно. а друго браћо за три хиљаде гроша није могуће бољег од Г. Дујка наћи; Или, ако би се за ту цјену и нашао у нечemu мало бољи, али би у другим неким и неким стварима хиљаду пута гори био.

Браћо! ја сам вам већ у једном писму јавио, да је у Сарајеву недавно један врло добар учитељ био, који је науке у Биограду, у богословији свршио, а њему је име Ђорђе Лазаревић, пак можете упитати Г. Саву Косановића свештеника и учитеља у сарајеву и он ће вам одговорити је ли тај још у сарајеву без мјеста, та, ако јесте тога и од моје стране поздравите да дође у лијевно за учитеља. То можете часом преко телеграфа свршити.

Тако вам вишињега бога, браћо! немојте школу затворити и затворену је држати; гријота је од преблагога саваоца Бога, а срамота од просвећених људи и наших потомака, и за нас упропашћавајуће и уназађавајуће.

У осталом примите сви мој искрени и братски поздрав као предног Вам србина Василије С. Пелагића, архимандрита и управит. бањ. богословије“.

И тако су Лијевњаци на све стране тражили учитеља, ама „јефтина али добра!“ Истом године 1870. једва једном добију за учитеља **Илију Павасовића**, који је био у Лијевну све до 17. августа 1870. Но и он их брзо напусти, а њима некако испаде срећа и добише учитеља **Емануила Кантаревића**, који ради сваке сигурности с њима закључи овај „Уговор“:

„Уговор.

Међу овдашњим Православним Обществом и представљеним од подписати Православнији Обшинари с едне, и Емануила Кантаревића с друге стране; би закључен како напред слједује!

1.-во. Емануел Кантаревић обвезује се примити понуђеному званије учитељско и точно испуњавати с тим званијем скопчане дужности обучавајући ову мјесну Младеж само у оним предметима, кој су за Србску речену Младеж определени.

2.-го. Што се ученога реда тиче установљење његово зависиће од управитеља, но начин пак предавања пушћа се на благо расужданје учитеља.

3.-ће. Руковођење мјесне Ђеце и њивово власништво и изображавање пушћа се на савјест и поштење реченог учитеља, кои за свако по једино преступленије или пренебрежније ученическе дужности буди од кога повјерене му Младежки с педисами соразмјерним преступленијама учинјеним казнити без свачијега питања може, тако обаче да стим здрављу његовом квара напасти не би могао.

4.-то. Относно часова предавања-вседневога обвезује се учитељ задржавати Ђецу у Школи Љети по седам а Зими по пет Сата, а у све недјелне и Црквом празнујуће дане учитељ треба да дође с Ђецом у Цркву из јутра и потље Летургије свршене да из Школе у реду пушти кући.

5.-о. Подписани православни Обшинари обвезују се дати учитељу Емануилу Кантаревићу за његове трудове годишњу плату од дуката 70, реко седамдесет дуката Џесарски, соразмјеро за сваки мјесец по пет дуката Џесарски и гроша педесет чаршински, и једну собу за његово стање, и дрва по шест товара на мјесец: то јест седамдесет и два товара за годину.

6.-о. Учитељ Емануил Кантаревић обвезује се у овој години два школска испита предати то јест први од данас до 6 мјесеци, а други до $5\frac{1}{2}$ мјесеци т: е: прво свршетка године.

7.-о. По истечењу десетомјесечному овога уговора обвезује се учитељ обзнати управитељу школскоме хоћели у напријед за будућу годину остати код нас за учитеља, а тако на исти начин обвезује се Г. управитељ на речено врјеме јавити учитељу обшинско намјерење за даљи остатак овде поменутога учитеља.

8.-о. Обвезује се учитељ, да ако би без узрока болести помањко од његовије дужности овде назначени сам признае да ће изгубити плату цјелу од једнога мјесеца.

9.-о. Овим правилима обадвије стране овде подписане јесу обвезане од данас 17. Августа 1870. до 17. Августа 1871. године и боље га ради увјерења на овај начин је су два једногласна Контракта сачињена и с обадвије стране потврђена и по један себи ради бољега свидјетелства узимамо.

У Лијевну 17. Аугуста 1870.

Емануил Кантаревић, учитељ.

П. презвитељ Стојан поповић, Х. Иово Станишић, Лазар Кујунџић, Симо Ј. Тодоровић.

Кантаревић бијаше један од бољих учитеља, и врло ми је жао што о њему не могох ништа дознати. Емануил бијаше родом из Србије; школе (да ли препарандију или богословију — не знам)¹⁾ је свршио у Биограду. Ово бијаше пошљедњи учитељ у овоме раздобљу. Год. 1871. затворише школу, а да је на ново год. 1874. отворе у новој једнокатној згради — за онда „палачи“.

Школу су управо морали затворити, — јер у онаковим зградама, које смо прије споменули — немогуће је било школу одржати. Крпарило се само за невољу. „Само нека се учи!“ тако се онда говорило; но што год долазимо ближе нашем времену, све је то више пажње поклањано школи — барем у неким материјалним странама.

*

Да не дуљим, јер сам и онако већ плахо одуљио, у кратко ћу још само напоменути нешто о учитељским беривима. Учитељска берива, као и све остale школске потребе, подмиривао је „Школски фонд“, о коме се напријед говорило. Учитељска плата није била стално одређена, — она се према околностима одре-

¹⁾ Свакако богословију, јер засебне препарандије није било. Ур

живала — како је када у каси било новаца, а боме и како се учитељ свиђао. Читатељ је могао из прије наведених „Квита“ и „Уговора“ јасно видјети, како је тада стајало са учитељском платом¹⁾. Само ћу још ово споменути:

Учитељ је поред своје тако сиромашне плате, у пуном смислу ријечи — красно живио. Имао је стан у нарави и дрва, а осим тога је тада опстојала за учитеља (тадашњег) врло лијепа установа²⁾, а то је била „Реграција“.

Реграцији је домовина Хрватска, Славонија, Банат, Бачка и краљевина Србија. Одатле је прешла и у Босну и Херцеговину. А но киме? Е, по ким би другим него по — учитељу. Оставимо сада то, но да растумачимо честитим читаоцима, — који су постали већ нестрпљиви — шта је то „Реграција“.

Да вам преведем ову ријеч — право да вам кажем — не знам. Мислиј да је латинска ријеч, — а пошто ја у моме животу никада нијесам у латинску граматику завирио — ерго не могу ни знати. Стога ја молим нашег драгог уредника да нам је он преведе, јер мислим да има читалаца „Школског Вјесника“, који исто к'о и ја знају латински.³⁾ — А ја ћу вам растумачити ову ријеч са оне друге „главније“ стране.

Врло просто! Свакоме је познато да у шест радних дана имамо (дјеца имају, — а ти исправљај задаће, . . .) један дан за одмор. Еле „. . . за то што мештар пусти ћаке овај дан, да не долазе у „чколу“, треба и ми њему љубав да учнимо . . .“ За то свако дијете уочи тога дана — када дође у школу донесе — неко 3—4 клипа кукуруза, 3—5 јаја, оку брашна, сира, масла, кајмака, а боме и

¹⁾

„Признаница,

На 3 дуката ћесарска и $52\frac{1}{2}$ гроша чаршински: и словом велим три дуката ћесарска и педесет два и по. гроша чаршински; које сам ја долje подписанији из Љеванске благајнице, и посредством дотичнији рачуноводитеља . . . Гдара: Гдна. Јове Ерцега Скобле и Гдна Павла Павловића моју горе речену плачу за мјесец Новембар подпуно примио.

У Лијевну Новембра 20 1865.

т. ј. 3 дуката ћес. и $52\frac{1}{2}$ гр. чар.

С. Кукрика, учитељ обште. Љеванског⁴⁾.

„Признаница

На дуката цесарски пет (5), које сам ја долуподписати исправно данас од Г. Шпире Кујунџића као управитеља школског примио, и то у изплату мјесечине данас истичуће.

У Левну 17. фебруара 1870.

Илја Павасовић, учитељ⁵⁾.

„Признаница!

Сврху 5 дуката и 50 гр: вељу пет дуката и педесет гроша чаршински, за које долје подписаны исповједа да је примио за учитељствовање код овдашње православне Общтине од Г. Спире Кујунџића управитеља Школског; и то за мјесец будући од 17. Августа до 17. Септембра т. г.

У Лијевну 28. Августа 1870.

Емануел Кантаревић, учитељ⁶⁾.

²⁾ Сасвим је наравно, да сада то не би најало, а нити желимо, премда има и данас школа у којој ова установа вриједи исто као и онда што је било, или само у другој блажој форми: — — — Ево уче од драгости што си ми научио спна — — — једна јабука (прасе или јање).

³⁾ Па ево! „Реграција“ је изобличена латинска ријеч „recreatio“, која заправо значи „опоравак“. Према тому та ријеч у школама Хрватске и Славоније значи одмор, па и одморни, — празнички дан. У том је смислу та ријеч у многим мјестима и сељачкој дјеци позната и обичајна. Умјесто што би се у нас рекло: сјутра, дјеце имате просто, онђе ће рећи: „Сјугра је, дјеци, реграција“. Сад откуд оним даровима, што су се у Босни давали учитељима, оваки назив? Мислимо, да ће то бити у свези горе тумаченим значењем. Бива: учитељу, када ти буде празник, или маскар и за доколице, ти се, ево, овим даром окријени, опорави. Заправо у љепишој форми „триплеклд“.

Ур.

пиле, и т. д. А види још нешто: Дијете се уписало, — донесе са собом врућу погачу и пешкир (ово је и сада у српској школи лијевањској, но само у мањој мјери). Када је Божић и Вајкре — свако дијете донесе пиле, кокоп или пијевца. Ово је и данас у малогим школама. А већ када је испит, да се и не говори. Тути дође: прасе, јање, тукац и т. д. „Давно, а и недавно — било, сада се спомињало!“

Учитељ је живио од реграције и других дарова, а на плату није ни рачунао.

Све се ово сада смањило, а и боље је по сами углед нашега сталежа. Но тада је то нешто сасвим друго било. Било је слушајева, да учитељ није хтио примити дара од ученика, — а отац просто извади дијете из школе, јер се нашао увријеђен . . каже, учитељ је наш охол — „'аси се!“ Но сада се та милост наопако окренула. Ако ми донесе „сатник варенике“, он би хтио да му дијете 'намах преметнем из првог у четврти разред. Носи те белај и тебе и твоју варенику, боље нека теби присједне него мени! Када сам већ у ово зашао, ево да и ово испричам: Било је у селу Д. има томе једно 10 година. Донијела снаша десетак јаја учитељу — 'нако, к'о од милоните — да му „дијете остане једну хефту код куће“. Учитељ се потрефио нешто љутит, па ти узе она јаја и заокупи ти моју снашу. То је био учитељ Д., и сада је још жив. Јво друге: У истом селу Д. дошао учитељ С. Други дан ето ти једног малишана, упртио красног „хороза“, па ти — хоп цуп — учитељу у школу пред свом дјецом — на сто:

„Мо-мо-лим го-спо-ди-не посла-ла ма-ча на по-клон“. А мој ти учио лијепо отпрати и дијете и хороза одакле су и дошли. Ово дијете није никада више завирило у школу. Отац га одмах исписао.

Г. Наставне књиге у овоме раздобљу. Укратко градиво, које се свршавало. Метода читања и писања.

Укратко ћу само напоменути, које су наставне књиге служиле у овоме времену. У II. поглављу одмах на почетку, наведох некоје наставне књиге, — а овдје ћу још само мало попунити На крају „Либра“ стоји ово забиљежено:

„— — — — — 2. марта 1855. Назначен је Што Предадо књига Гд. Петру Павловићу, учитељу Нашему

10 Свештени Историја	— — — — —	Гроша 15.—
3 Прва знања	— — — — —	„ 7.20
5 Први читанки	— — — — —	„ 12.20
1 Численица и рачуница	— — — — —	„ 2.—
31. марта предаде опет књига учитељу		
20 буквара	— — — — —	„ 40.—
12 численице	— — — — —	„ 27.—
5 катисијса	— — — — —	„ 1.20
19 штица	— — — — —	„ 14.30

Из овога се јасно види, шта се тада учило. Међу књигама налази се и талијанска читанка. За што су учили талијански, сасвим је разумљиво. Будући да су највише водили трговину са Трстом и Спљетом, где се највише талијански говори¹⁾, — увидјели су да учење талијанског језика може њима бити само на корист по свој трговачки посао. Веома ми је жао, што не могох наћи барем једну књигу

¹⁾ За Спљет се то данас више не може рећи. Ур.

из тога времена, јер би било, мислим, врло занимљиво, да се зна и. пр. шта се учило из књиге „прва знања“ (мислим, да се овдје говорило о стварној настави)¹⁾, или како је уређен „Буквар“, или „Численица“ и т. д. У овоме времену најлазично већ и на „штице“, које потјечу још од Маргетића. Ово је био велик напредак тада у методици читања и писања. Сада се истом обрађивала права метода срицања.

Да укратко рекнем, шта је то „Штица“. На зид се објеси једна карта од хартије. На овој је карти исписана и наштампана сва велика и мала азбука. Осим тога има још „картица“, попут оних играђих карата. На свакој овој картици написано је или наштампано по једно слово, попут оних на великој карти. Ове се картице подијеле дјеци. Како се обрађивало овом методом срицања, мислим да није потребно потанко овдје навађати, јер има српских школа, које и данас тако раде. У српској лијевашкој школи и данас још виси на зиду „Штица“, а у столу небројене картице сасловима.

При свему томе, — макар да су учитељи већ радили „методички“ (!) — па метода каква била да била — опет је служило у велико — главно тадашње педагошко средство — за одгој и да се успјех постигне — штап. Ово „благословено средство“ није се на сваком показивало. Било је и ту разлике. Онај, који је више пута завиривао у стан мештров са торбом о рамену — за њега није вриједило то „педагошко средство“, — док се на другима показивало у свој својој узгојној моћи.

Ево нека служи ов-ј примјер, по приповједању једнога часног старца из Тијевна:

„Довела ме моја покојна мати — Бог да јој душу 'прости' — у школу чештру да ме упише. Понијела је 'нако из милосте и једну погачу — ама боме била је подобра, ко вели — боље ће ме мештар пазити. Дошли смо мештру! Престави ме моја покојна мати, па вели: „Ево, драги мештре, довела сам ти овога чапкуна-клапца, — па ти га предајем у Божије, па у твоје руке. Ко велим — нека га, нека иде у школу, јер код куће не мореш с њиме на крај изаћи. Налет га Бог не убијо, никада не могу с миром питу развити — истом ја почни — а он — те хоп преко ње²⁾. Нечој га жалити мештре. удри по њему к'о када вола нађеш у купусу. Имаш и по чем ударати. Хрсуз да бил' ни један... Слободно, ја ти кажем... Мени кости, твоје месо!“ Видим ја — она говори — а амо све намигује на мештра. — к'о вели — „хочу само да га поплашим“, — а мештру пружа погачу. Мој ти мештар зачкилио очима. па ме све глади и милује од драгости, а амо пружио руку за погачом. Е. — зна и он како ће. Боме мени лијепо би ког тога мештра; — ама само зна моје раме, — одвали га торба. Сваки дан истом ће покојна мати... „хајде сине понеси ово мештру!“ Ту ти ја остах двије године, ама да сам и слова научио, — баш ништа. Види то мој отац. те ме пошаље у Далмацију на науке, те ти ја тамо лијепо изучим.“

¹⁾ Јест Таки је назив из Талијанске амо дошао, где се као и у Француза вели природне науке, природно знање, па онда краткоје ради просто остане „знање“ Ур.

²⁾ Бива, учитељу — нека и питу прескаче, — „само да сам ја код куће мирна, — да могнем бар са конама мирно проједити и кахву попити — — —“. Она не море са двоје, троје; а учитељ чоре и са готином!?

Остало градиво, које се обрађивало, бијаше јако стегнуто. Најглавнији предмет бијаше вјеронаука¹⁾. Мањо рачунати, и то само четири главне врсте рачуна са цијелим бројевима. Особито се учила — само четврти разред — „Свештена историја“. О чему је она говорила не знам — мислим да је то била „Историја српске цркве“. Највише што се његовало, било је „црквено појање“, а највише што је учитељу муке задавало, било је да одреди, која ће дјеца о Божићу и Васкресу читати апостол. Ово је за родитеља била највећа дика и радост, да му син чита апостол о величим празницима. Зато је тако и учитељу, о такоме празнику у дворишту осванило — прасе. Сигурно, да је и учитељ онда знао, коме ће дати да чита апостол.

Учитељи су мало по мало увађали предмете, који су се учили у српским школама у Аустрији. Тако је српска школа лијевањска у своме трећем разреду била потпуно уређена као и аустријске школе исте врсте.

E. Полазак и напредак.

О поласку у овоме времену слабо се шта може рећи. Водила се нека књига, попут данашњег „Главног именика“. Је ли било „Разреднице“ — нијесам могао тачно дознати. По причању некојих људи учитељи су имали неку књигу, у којој би биљежили, када ко не би дошао у школу. Штета што тих књига не могуће наћи, биће да су изгореле заједно са школом 1870. „... То знамо. — тако бар приповиједају — да су ученици смјели изостати када су год хтјели, макар да је учитељ биљежио изостатке. Лако се било испричати — донеси мало варенике или јаја, па мирна Босна“.

Из досадашњег приказивања о овој школи могао је читалац јасно видјети какав је и напредак у тој школи био. Мислим, да није потребно потанко о томе говорити.

III.

Надзор над школом.

Како школским тако и црквеним пословима управљао је црквено-школски одбор²⁾. Но да би се школски послови брже свршавали, те уједно и надзор био бољи, именовао је црквено-школски одбор једнога одборника, који је у одборово име водио све послове, који се тичу школе. Он је купио прилоге за школски фонд, он је исплаћивао учитеља и разне друге трошкове школске. Он је надгледао учитеља у његову моралном владању, давао је чак и оцјену о његовом педагошко-дидактичном раду³⁾. Ова је част увијек западала једног од највиђенијих и најпаметнијих одборника. Они су се звали „Директори“, а тако су се и потписивали: „Н. Н. директор школе“. Ова част постојала је све до најновијега времена, тако од прилике до год. 1890. Да навађам, који су све били директори школски, мислим

¹⁾ Та и сада је још један од најглавнијих предмета — вјеронаука. То не ћемо, а и не мислим оспоравати, само примјећујемо, нашто онолико мучење дјеце са „славенским језиком“⁴⁾. Но има стари људи, који би и сада хтјели да се све учи из књига, које су писане са „славенским“ писмом. Једном сам дошао у опреку са старим и окорјелим конзервативцем Т. К., — како ми доказиваше, да у српској школи ништа не треба учити до ли „Буквар“ и „Псалтир“, т. ј. само вјерске предмете. Ето, колико је дјеловала тадашња школа! Но срећа је само што тако само „стари“ хоће.

²⁾ Тако и данас.

³⁾ Да чудне ироније!

да није потребно, јер је честити читалац могао из наведених „Квита“ разабрати, ко је када био директором, а још их навађати — није потребно. У толико само их споменух, да се види које вршио главни надзор над школом. Од воље ових директора често је зависила и судба појединих учитеља, јер би обично хтио директор, да му учитељ ради како он хоће; учитељ опет није могао трпјети да му заповиједа онај, који се ни у шта не разумије, — и ето свађе. За то су касније и стављали у уговору, да се учитељу оставља слободно па његову савјест, нека у школи ради како он нађе да је најбоље.

III. поглавље од 1874.—1908.

I.

Развитак школе од год. 1874.—1908.

А. Подизање нове школске зграде и с чијом помоћу основала За чијега времена. Прилози. Школски фонд.

Ово ћемо пријећи сасвим укратко, будући да је већ и прије било нешто о овом говору. Општина је увидјела, да од њихове школе не ће бити ништа, ако и даље овако остане; — сели сада у ову, сад' у ону кућу. Увидјеше, да овакви приватни станови никако не одговарају сврси. Принуђени су били озбиљно се постарати за пристојну зграду, у коју ће смјестити школу. Ја, али откуда да се смогне толики новац, а у црквеној каси нема но само неколико гроша. Чврста воља и одлучност, да имају достојну школску зграду, — научи их како ће доћи до новаца. Послаше молбенице на све власти. Моли владику и друге родољубе — прибраше толико, да су могли већ озбиљно мислити о градњи. О прилозима и о сакупљању новца за ову школу било је већ говора у прошлом поглављу. И тако год. 1874. буде подигнут просветни дом, који се тада бројио као један од најљепших у цијелој Босни и Херцеговини.

Да би се овога зграда могла издржавати, повећан је школски фонд разним приносима и завјештајима.

„ — — — Школски фонд износи до 400 фор., а пало је за школу и о св. Илији преко 200 фор.“¹⁾

Овдје мислим, да је вриједно још и ово забиљежити. Све до год. 1899. није школа имала свога послужитеља-подворника. Ову службу вршила би сама дјеца и то тако: учитељ би одредио сваке седмице по двојицу, који би чистили и прашили школу, воде доносили, зими би морала раније долазити и пећи добро угријати и т. д. И данас се још многи врло добро сјећају, како су морали зими у зору доћи и дрхтати од студени, док им се пећи угрију. — Овога се посла ослободише истом год. 1899.

„ — — — Можемо и овде као пријатну успомену забележити, да нас је у месецу августу посетио господин Митрополит Николајевић, те је приликом, када је испраћен био, повела се реч отоме; да како су сада већином у школи мала деца, то је за њих тешко школе чистити, а особито ложити у новим гвозденим пећима, те би било целисходно, да се узме један фамулус или подворник, као што и све

¹⁾ „Извјештај српско-православне општине, поднешен редовној главној скупштини по св. Луки у години 1889.“, тачка 6.

напредније општине до сада већ учинише, то је и ова општина закључком својим од 3. октобра погодила Симу Дувњачића, давши му годишње 120 фор. и бесплатну собу у сиротињском дому, али под условом: да све рâђе, које буде ова општина имала, дужан је пести на одредбу ове општине чинити. Но тиме што је фамулус или подворник погођен, биће општина принуђена и неки прирез годишњи на децу порезати, те се нада, да ће сваки дотични родитељ радо и ту жртву прихвати, кад знаде, да му је дете од оне тако рећи робије ослобођено. — — —

У Лијевну 12. Новембра 1889.

За српско-православну општину:

Предсједник: Павле Ковачевић.

Перовођа: Pero Борић.

Чланови: Тоде Митранић, Гавро Станишић, Нико Бабић, Ђорђа Пушкар, Милан Митровић¹⁾.

Да коју још проговоримо о самоме зидању зграде. Зграда је подигнута на подножју брежуљка, на коме је опет сазидана црква. Одмах на почетку градње наиђоше на велике запреке, које прије и не опазише. Тако, када су почели копати темељ, нијесу ни један метар дубоко ископали, када удари вода. Наиме — тле је било веома подводно, будући да се сва вода с брда циједила на томе мјесту. Дај граби

Приђи ближе мили ро-
де србски и умољено
прочитај овај надпис
овде

политија босанског гос-
подина Пајисија а тру-
дом и ревностију сви-
ју овдашњи благочести-

По милости Божијој
а са дозвољењем и помоћу
Њ. В. Султана Абдул Азис-Хана
и са благословом Митро-

ви титора и приложника
подиже се овај српско-право-
славни училишни завој при
неимару Мати Баји 1874²⁾

Спомени-плоча.

воду, копај и копај, само да дође до здравице. Мајстор Бајо, — који је школу зидао — хтједе већ напустити свак посао, јер није шала ископати темељ близу 10 м. Новаца понестаде, а и материјала силно оде у темељ, и већ почеше сви губити наду, да ће започето дјело моћи крају привести. И би се заиста и напустило, да тада није био директором школским Коста Кујунџић, који је са свом градњом управљао. — Дође њему Бајо и разложи му шта је и како је; а он ће њему:

„Ти само ради, а што год затреба, ја ли новаца, ја ли материјала, — ја ћу дати!“ Видећи други овогуку енергију свога директора, упргнуше све сиље, и

¹⁾ „Извештај српско-православне општине, поднешен редовној главној скупштини по св. Луки у год. 1889.“, тачка 14.

²⁾ Породица је Баја и данас у Лијевну, а баве се клесарством и градитељством. Овај занат они раде још од давне давнине, и прелази с оца на сина. Као клесари припознати су мајстори у свој околини. Крстови и други споменици, што су Баје градиле, а и данас праве — ресе као католичко, тако и српско гробље. По моме суду, а и многих других — ово су „закопани таленти“.

с Божијом помоћи кроз мало времена подигоше просвјетни доч, за којим су толико жудили.

Чијом је помоћи и за чијега је времена подигнута ова школа, казује нам натпис — спомен-плоча стр. 986. — која стоји на челу зграде, одмах изнад врата на „балкону“. — Ова је „спомен-плоча“ истом касније постављена, а саставио јеproto лијевањски, покојни Стојан Јовановић. Сама плоча раздијељена је на четири дијела, а у средини је исклесан крст. С лијеве стране ове спомен-плоче налази се исто таква плоча, на којој је исклесан полумјесец, а око њега звијезде; а с десне је стране опет таква плоча, само је посве чиста.

Б. Школска зграда: а) Нацрт. Опис и знаменитост као једне од најбољих школских зграда у Босни и Херцеговини у своје вријеме. Ступови и други украсни предмети. Сала.

Допустите ми, драги читаоци, да вам у колико краће могу, опишем овај просвјетни дом, који су они са великим трудом и муком подigli. Школа је саграђена на једном кату са приземљем, — ево како нам слика предочује.

Садашња грчка школа.

Да описујем с поља није нужно, но ћемо мало унутра завирити, да видимо како је распоређена. И овдје ћу вам бити врло кратак. За то вам ево и прилажем тлоцрте приземља и I. ката, а што се не буде могло са тлоцртима разабрати, то ћу вам ево рећи.

Поћи ћемо одмах, те ћемо се на улазу зауставити. Улаз је за три степенице виши од земље, а пред њиме стоји на четири каменита ступа „балкон“, на који се излази из ходника на I. кату. Уђимо у „вестибул“, који је широк 5 м и 30 цм, а и него толико и дуг. Одмах са стране при улазу вестибула воде на лијеву и десну страну степенице на I. кат. Степенице су широке 1·20 м.

а има их 10 с једне, а 10 с друге стране; начињене су од дрвета. Из вестибула долази се у 2·80 м широки и 11·35 м дуги ходник. Између вестибула и ходника налазе се дрвени ступови са главицом, који су изграђени у јонском штилу. На десну страну из ходника иде се у „Салу“ (дворана, која служи за обдружавање скупштина, забава и т. д.), а на лијеву страну у друге просторије.

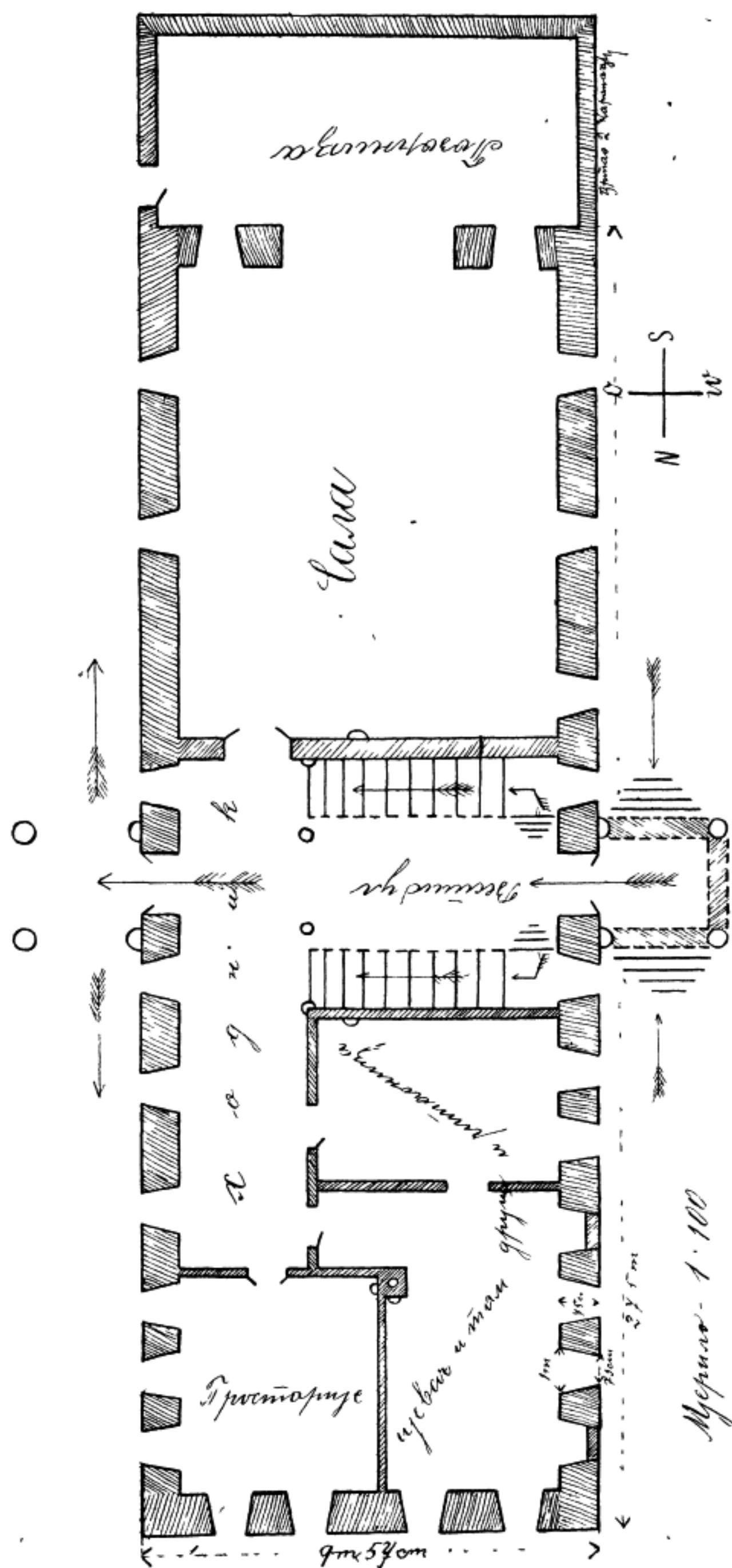
Хајдемо најприје на лијеву страну! На лијевој су страни просторије „Српског пјевачког и тамбурашког друштва Сундечић“, које је основано истом у августу прошле године, т. ј. 1907. За читаоницу овога друштва служе прве двије собе, — док она трећа, у коју се улази право из ходника, сада је соба подворника читаонице, док је прије била „Ризница“ црквено-школске општине. То показују и велика гвоздена двокрилна врата. Хајдемо сада на десну страну у велику дворану, — или како је обичавају звати — сала. Улази се на двокрилна врата, која су начињена од необојене даске, широка 1·35 м, а висока 2·50 м. Дебљина је овога зида 40 цм. На први нам поглед одмах ударажу у очи силни прозори, као што и на цијелој згради. Са једне и друге уздужне стране било је по 5 прозора, но вјаљда су и они увидјели, да је толико непотребно, те били затворити. Дворана је дуга 10·55 м, а широка 7·36 м. На горњој страни дворане били су опет прозори, од којих се сада само још два налазе. Између ова два прозора пробијен је касније зид, те начињена „Позорница“ или како је обично зову „Бина“¹⁾). Позорница има облик пачетворине и уздигнута је до пола метра изнад дворане. Када сам већ код позорнице, морам напоменути, да ова општина посједује веома богату и лијепу збирку разнога одијела и оружја за дилетанте. Прва забава давала се год. 1886., а истом године 1894. саградише позорницу. Одмах vis-à-vis од улаза у школску зграду налази се исто такав и излаз са споља подигнутим ступовима, на којем је опет балкон исто као и на прочељу зграде. (Види тлоцрт приземља на стр. 985.).

Хајдемо се попети сада на горњи кат! Ево тлоцрта, да знамо куда ћемо иći. На горњем кату смјештени су разреди, и то: I. и II. заједно, а опет III. и IV. заједно. Соба III. и IV. разреда, а исто тако и I. и II. дуга је 8·42 м, а широка 4·83 м, те по том има површине 40·69 м². У ове двије учевне собе попречно се смјести 120—140 ученика сваке године. Ови бројеви нека кажу, јели одговарају собе своме захтјеву.

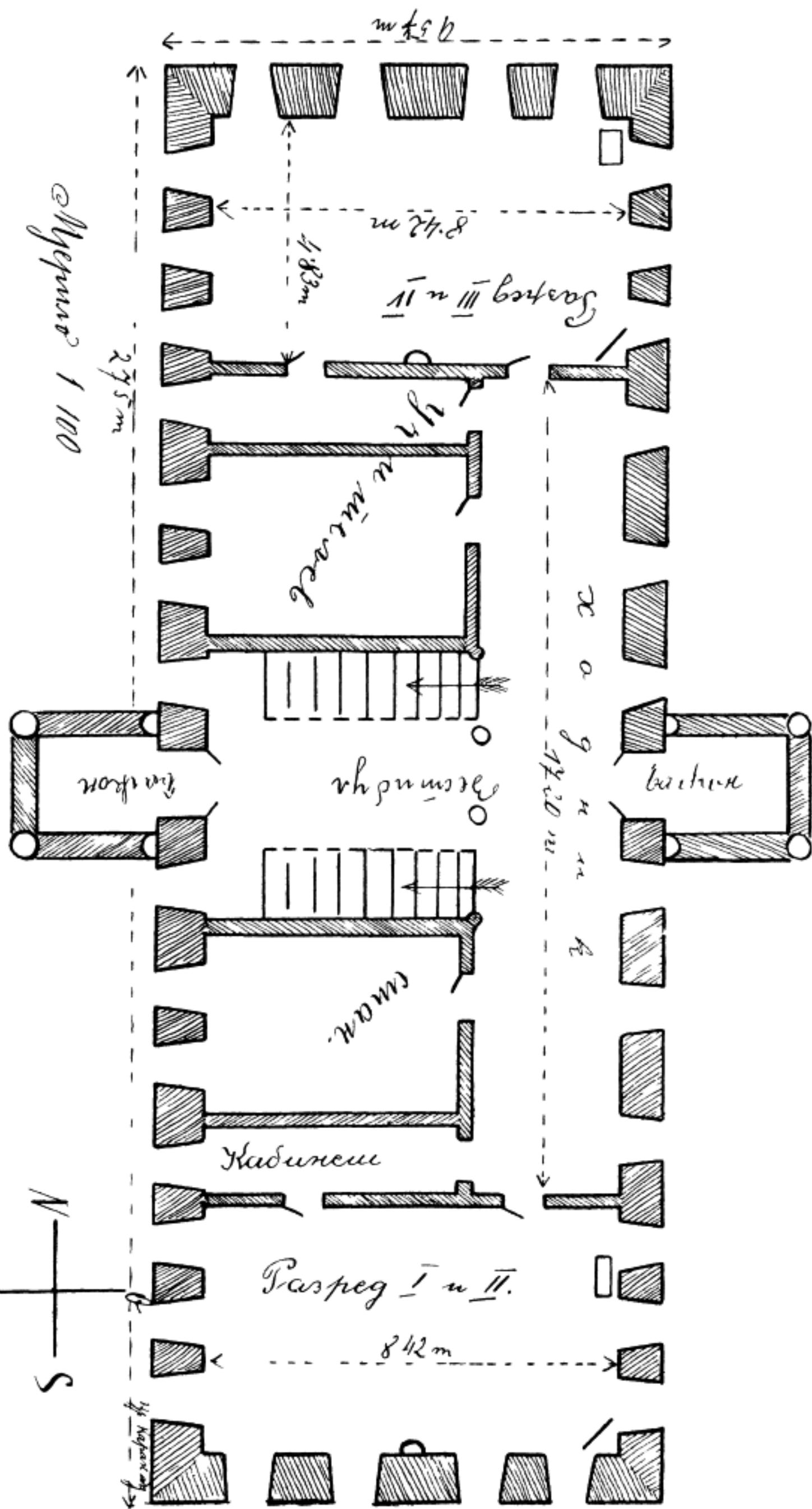
За тим је учитељев стан, који састоји од двије собе и кухиње; те још једна собица, која служи као неки „кабинет“. Како се са тлоцрта види, цијели простор овога ката раздијељен је симетрички, — како је год с једне — тако исто и са друге стране, а по средини је широки вестибул — исто тако као и у приземљу, из кога се иде с једне стране на пространи балкон, а с друге опет у ходник дуг 17·20 м, а из овога опет на други балкон, који се налази на противној страни. (Види тлоцрт I. ката на стр. 986.).

Ево у кратким потезима описах ову школску зграду, која се у своје вријеме бројила међу прве; — а данас... е данас служи за невољу. Како већ прије напоменух, — на згради су све сами прозори, — те светлост у њу улази са свију страна.

¹⁾ Сједница од 24. јула 1894. II. тачка: „Долази г. Илија Коњик те иште, да му се изда 100 форината на име грâђе за бину“. Сједница од 16. октобра 1894.: „— — — исплаћено му је још 100 форината као остатак“.

2.40 million

Колико им је дотле у школама било мрачно, и колико им је оно нешто кукавна свјетла једва улазило кроз „пенцију“, — у толико им сада у учење собе свијетли са свију страна. На свим прозорима и горе и доље јесу гвоздени „демири“. Висина је прозора 1·16 м. Ширина је изнутра 1 м, а споља 75 цм. Дебљина је зида 75 цм, — а дебљина унутарњих зидова (преграда) је 15 цм. Висина је врата 2·40 м, а ширина 86 цм. Висина је собе 3 м.

Да не дуљим толико — остало ће лако читалац из појединог тлоцрта разбрати.

B. Зграда са хигијенског гледишта.

Према тадашњем времену — згради не бијаше никакве мане, бијаше то зграда, којој треба пара тражити у свакоме погледу. Није се тада пазило рецимо: хоће ли свјетло ученику падати са лијеве стране, они к'о веле: треба соба бити добро освијетљена, а не као у пријашњих школских зграда; за то и начинише са све три стране школских соба прозоре — те им се баш свијетлило — и сприједа и отрага и са стране. Но да ли је то добро — знамо сви да није.

Зграда је зидана од добре грађе. — и скроз је суха. Нутарњи распоред зграде врло је лош. Већи дио простора запремио је ходник. Тако је за учење собе остало једва 81·38 м², и у тај простор смјести се 120—140 дјече. Како је у тим собама послије наставе — зна онај учитељ, а још више знају сиромашна дјеца. За то је пријека потреба, да се учење собе рашире, што мислим да ће у брзо бити, јер општина на томе већ ради. Школске су собе зими иначе доста топле, коју топлину више повећава издисање покваренога ваздуха — него пећ.

Што бих још напоменуо и то са естетске стране:

Ми смо под окриљем Његова Величанства, нашега премилостивог цара и краља Фрање Јосипа I., под чијим моћним жеалом уживамо слободу, — за то су и на овој српској школи непотребни „гвоздени демири“, — а особито испред школе до 4 м висок зид. Ово је, истинा, требало прије год. 1878., — али сада хвала Богу — не. Ова вам зграда споља више наличи на какву хапсанду, него на који просветни завод¹⁾.

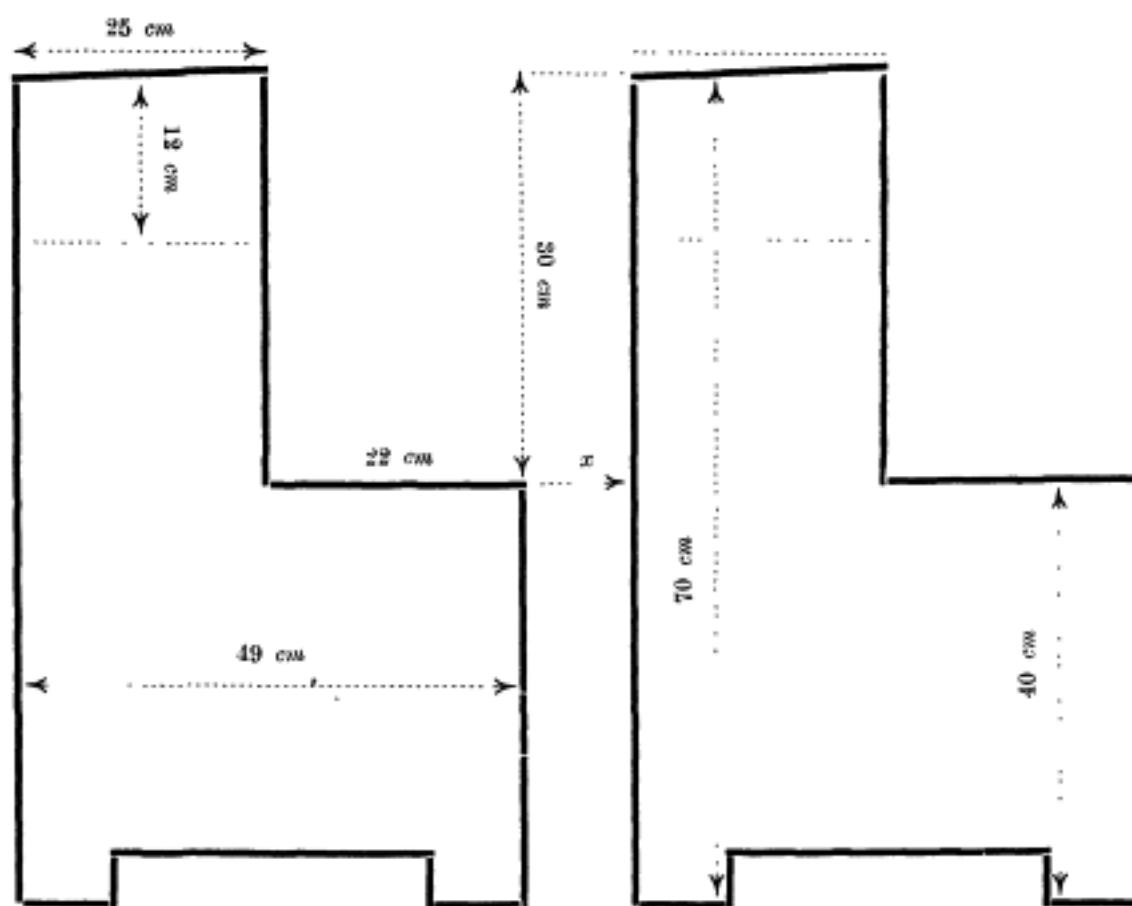
Г. Школски намјештај и учила.

Школа има само најнужнији намјештај, а тако је исто и са училима. Од учила има школа: слике за природописну и стварну наставу, за тим мапе: Босне и Херцеговине, Аустро Угарске монархије. Балканског полуострва и Европе, — те неколико Шрајберових зидних слика за природописну наставу. У куту је смјештена доста добра табла. Ево то су учила, која су смјештена у соби за III. и IV. разред. Како је ова соба сиромашна на училима, тако је исто стало и са намјештајем. Од намјештаја су најзначајнији — клупе. У овој соби смјештено је девет клупа, које су све старога система, а грађене су можда тачко око 1850-те године. Клупа има двије врсте, — са пет и шест сједала. Дужина је првих 2·80 м, а других 3·50 м. Ширина је горње плоче 25 цм. Плоча је нагнута под

¹⁾ Управо када сам додотовио ову радњу, те инчекивао само фотографије, да је могу спремити у штампу — баш у томе времену срушили су онај високи зид, који се још мало види на лијевој страни у сл. 2. Како се види, и фотографски је снимак баш онда узег, када су почели на мјесто онога зида градити мало љепшу ограду, по свој ће прилици бити од жељезних шипала. *Писац*

кутем од 3°. Дистанција, т. ј. водоравни размак од горње је плоче до сједала колико ко хоће. Једна клупа има сприједа сједало, до кога се истом сприједа метне друга клупа, — и тако је привлачи к себи колико хоће. Диференција је 30 цм. Ширина је клупе са сједалом 49—50 цм, а висина је 70 цм. Висина је до сједала 40 цм. Ширина је и висина спремнице за књиге 12 цм. На горњој плочи налазе се три рупе, у које се међу мастионице; а на дужим клупама налазе се четири рупе.

Клупе су начињене од некога јеловог необојеног дрва, које су тако трошне, да се већ код малог додира све расклиматају. У ових девет клупа сједе по 60 и 70 ученика. Ево како изгледају по ширини ове клупе:

У куту се налази још исто такав старински стоб, који је постављен на узвишијем мјесту. Ето, ово вам је сав намјештај у овој соби.

Исти је~~је~~ такав намјештај и у соби за I. и II. разред. Само се тамо још налазе од учила: слике за очигледну наставу и за наставу из вјеронауке. Осим тога се налази и нека рачунаљка, но којега је система, то вам не бих умисlio право рећи. У обадвије се собе налазе још слике Његова Величанства, те икона св. Саве, као патрона српских школа. На зиду је још објешен и „Школски ред“ — исти као што се употребљава у српским школама у Аустро-Угарској монархији. Овај школски ред носи наслов:

„Пропис за владање ученика“

издано за српске школе у Војводини“.

Овај пропис дијели се на три главна дијела. Први дио прописа садржава о владању ученика у школи; други — у цркви; — а трећи — код куће.

Ч. Учитељско особље и трошак за уздржавање школе — и учитељска барива.

У овоме се раздобљу промијенило ништа мање него 24 учитељска лица. Јаку их само именовати и о гдјекојем по коју рећи. Као први учитељ у новоотвореној школи дошао је

Ђорђе Поповић. Ђорђе је родом из Лијевна. Отац му је био прото. Умр'о је у манастиру Милешеву у Сријему.

Шпиро Скакић био је родом из Грахова (80 км далеко од Лијевна). Свршио је богословију у Задру, а у Лијевну је као учитељ службовао само годину дана. Умр'о је од осцица.

Теофил Петрановић био је родом из Далмације. У Лијевну је служио само годину дана (1879 — 1880.). По звању је био калуђер, те су га неколико пута нудили владичанском столицом, али је није никако хтио примити. Бавио се пјесништвом. Лијевњани и данас с поштовањем спомињу овога учитеља.

Петар Борић и Јелена Борић. Истом ове године отвори се на овој школи одјел за дјевојчице, а прва учитељица бијаше Јелена Борићева, супруга учитеља Петра Борића.

„ — — — Учитељ је мушки школе: Перо Борић, свршио нижу гимназију у Новоме Саду и препарандију у Сомбору; служио пређе 10 година у Каменици (Срему) и 5 год. у граду Темишвару; а сада у Лијевну, од 10. августа 1880¹⁾.

„ — — — Учитељица је женске школе: Јелка Борић, рођена Николић; свршила основну школу у Сенти (Бачка) и препарандију у Сомбору: а служила је прије као учитељица 8 год. у Каменици (Срему) и 5 год. у граду Темишвару; а овдје у Лијевну служи од 10. августа 1880.²⁾.

Често би се догађало при оваковим приватним школама — при бирању учитеља — једни би хтјели овога, а други оног, те би се тако расцијепили на двије странке. Тако је ето то и сада било. Кујунџићева странка изабра себи за учитеља и учитељицу Петра и Јелену Борићеву, а касније опет изабра друга странка — Самарџићева — за учитеља и учитељицу **Петра и Рахилу Шестановић**. И тако доби школа одједном два учитеља и двије учитељице. Једне су плаћали Кујунџићи, а друге Самарџићи. Но овако стање не оста дugo. Када је владика Сава Косановић измирио обадвије странке, буде отказано Петру и Рахили Шестановићу, а остане само Петар и Јелена Борић.

Лијевњани и данас са великим почитањем спомињу старога свога учитеља Петра и добру му гospођу учитељицу Јелену. Петар и Јелена Борић служили су у Лијевну управо 10 година, а узрок да су отишли из Лијевна јесте јаки конзерватизам — управо фанатизам — старих људи — а тако је и данас. Ево тога узрока:

Борићеви су имали кћер на удају. Е — богме, та знамо сви — срце када заволи — не пита које и што је и какве је вјере — већ воли, воли до лудила. Тако и она сирота заволила једнога судца у Лијевну, а богме и он ъу; и узели се. — Но — нутро несреће — он католик, а она православна. Када се то дододило — општина просто својим добрим учитељима откаже, а сиромах Петар морао је заједно са својом супругом за 24 сата напустити школу. — И на овакав начин

¹⁾ и ²⁾ Извјештај кот. уреду у Лијевну о стању школе у год. 1883.

изгубише ето Лијевљани учитеља, што ће га икада више овакога добити, — што и сами признају.

Отказом Петра и Јелене нашли су се општинари у неприлици, јер немогоше одмах наћи учитеља, те да не буде школа затворена учио је дјецу Павао Кујунџић трговац из Лијевла. и ученик трговачке школе Недељко Новаковић.

Општина се нађе у невољи гледе избора учитеља, јер тада није било лако наћи, за то се обрате против Николи Беговићу у Карловцу, да им он пошаље једнога учитеља.

Прото Беговић збиља и учини и пошаље им учитеља **Александра Марића**, или како су га обично звали — Ацом. Он је дошао из Пакраца, а с њиме дође к'о онако узгред и учитељ **Светозар Ајвас**, кога Лијевљани збиља и изаберу, јер нијесу знали шта ће с њим. Као учитељица дође **Катарина Миловановић** из Биограда.

„— — — Управа је тако срећна, да може јавити славној скупштини како је без икаквих знатних потешкоћа свршила спор са бившим учитељем Пером Борићем и женом му Јелком Борић. Женска се школа, по невољи морала затворити од дана ванредне скупштине, која је одржана 11. марта прошлесте године због догађаја, који је добро познат славној скупштини; а што се мушки школе тиче: управа је била тако срећна, да је благовремено, а помоћу врлог српског родољуба пречасног г. Николе Беговића, проте Горњо-Карловачког, нашла за исту привременог учитеља у лицу г. Александра Марића, који се по свршеним испитима за учитељско оспособљење вратио поново на нашу школу за сталног учитеља.

Најјесто бивше учитељице гђе Јелке Борић, поставила је управа избором својим гђицу Катарину Миловановићеву, данашњу учитељицу на нашој женској школи, те је тако почетком ове школске године и женска школа почела радити на ново.

Управа се осјећала доста снажна и поуздана. те је почетком ове школске године отворила још једну мушки школу и на исту поставила за учитеља у сједници својој од 22. јулија прошле године. Давнашња жеља народна бјеше да се отвори још једна мушки школа и управа општинска се осјећа и налази срећном, што је напокон могла удовољити жељи народној.

Ово је врло важна промјена, врло важна новина у школи нашој, јер ће школа само на овај начин моћи одговорити узвишенуја задаћи својој; само на овај ће начин моћи процвјетати и узнијети се на ону висину, са које ће од дјече наше моћи створити људе, који ће хтјети још и даље у напредак поћи. Да је овом новином повећан и расход општински, то се по себи разумије, али се и надати, да ће народ, заступан на славној скупштини данашњој, знати процијенити моралну добит те да неће ни овом приликом презати од жртава, као што ни до данас презао није.

Са новим учитељским особљем наступило је преустројство школе. те је општина због тога морала набавити нове књиге и учила прописана за српске народне вјеријсповједне школе у Војводини, пошто су се до сада дјече служили књигама које су написане за комуналне школе у Угарској. — На те књиге и на учила утрошила је управа у све 120 фор. и 33 новчића. од којих је новаца до сада ушло натраг у касу 45 форинти. а остало се налази у књигама, које су до потребе смјештене у општинској магази⁴¹⁾.

⁴¹⁾ „Извјештај“ о годишњем раду управе српско-православне цркв-школске општине „Лијевљанске поднесен редовној главној скупштини држаној о Сретенију 2. фебруару 1891. год.“

Послије ових дођу као учитељи:

Јосиф Кочовић, сада јеproto у Фочи.

„— — — Прије него би прешли на примања и издавања што их је управа од потоње главне скупштине до данашњега дана чинила — биће управа општинска слободна напоменути, да је и ове године поред великих трошкова, а слаба материјалног стања — успјела одржати два учитеља и учитељицу на нашој српској народној основној школи и да се старала сваком приликом како би школа била напреднија, као што јој је то била једна од првих задаћа — — —¹⁾.

Михајло Антонијевић, сада свештеник у Гламочу; а као учитељица дошла је **Јелена Божићева**.

У сједници цркв. школске општине од 28. јуна 1892., би отказано учитељима Јосифу Кочовићу и Михајлу Антонијевићу, док су учитељицу Јелену Божићеву понудили да остане као и прошле године. Но она се уда за Јосифа, и тако школа остане опет без учитеља.

23. јула 1892. пошаље свршени учитељски приправник **Душан Ђурић** из Сомбора писмо општини, у коме моли учитељско мјесто, те ако би изабрали за учитељицу **Јулијану Стричевићеву**, и њега — да би се с њоме вјерио и — вјенчао. Општина збиља у својој сједници од 23. јула 1892. изабра себи за учитеље: Душана Ђурића и Јулијану Стричевићеву, а као трећу силу **Ђорђу Малешевића**.

У сједници од 10. августа 1892. ријешено је једногласно, да се пошаље Ђорђу Малешевићу предујам од 40 фор., Душану Ђурићу — 40 фор. и Јулијани Стричевићевој 40 фор., — бројавно и да одмах полазе.

„— — — Прије него што би прешли на примања и издавања, које је управа од последње главне скупштина чинила — бићемо тако слободни да обратимо пажњу главне скупштине на неке догађаје и промјене у нашој школи, који су значајни како за нашу школу, тако и за цио народ. Славној скупштини познато је добро, да је лајско учитељско особље на крају школске године оставило нашу школу; те да неби школа остала у овој години без учитељског особља; управа је благовремено изабрала опет три учитељске особе како би наша школа и ове године могла одговорити својој узвишене задаћи²⁾.

Учитељица Јулијана Стричевићева уда се за учитеља Ђорђу Малешевића, а у исто доба некако заподјене се и позната народно-црквена борба, те Срби Лијевљани затворе школу и откажу службу овим учитељима. Но касније су се предомислили и увидјели каква би им се морална штета тиме нанијела, што би школу затворили, те замоле земаљску владу, да им она спреми учитеља православне вјере, како би им се младеж учила. Земаљска влада то збиља и учини, и слала је учитељско особље на ову школу кроз свих девет година, т. ј. све док се није ријешио познати спор између народа и владика, те док нијесу Срби у Босни и Херцеговини добили своју црквено-школску аутономију.

Земаљска влада одмах пошаље учитеља **Јована Трешњића**, који сада служи у Грабу (кот. гатачки); а као учитељицу спреми **Христину Радомировићеву**, која је сада учитељица код једног властелина у Трсту.

¹⁾ „Извјештај“ поднесен редовној главној скупштини држаној о Сретенију 2. фебруара 1892. год.

²⁾ „Извјештај“ о годишњем раду управе српско-прав. цркв. школ. општине лијевљанске поднесен редовној скупштини држаној о Сретенију 2. фебруара 1893. године.

Од ово доба постоје на овој школи само два учитељска лица, и то учитељица има увијек I. и II. разред, а учитељ III. и IV. Послије ових буде као учитељ са народне основне школе у Лијевну додијељен **Станко Митровић**, који сада служи у Калесији (кот. зворнички), а као учитељица буде именована супруга свештеника Косте Продановића — **Анђелија Продановић**.

Пошто се учитељ Станко Митровић вратио на своје мјесто, то дође на ову школу **Моја Роксандић**, који сада служи као учитељ трговачке школе у Требињу.

У томе се сврши и споменута народна борба, те општина добије опет у своје руке цркву и школу. Одмах распишу натјечај за учитеља и учитељицу. Од многих молби, које су стигле на општину, изаберу они за учитеља **Ђуру Кончара**, који се родио у Оточцу (Хрватска). Основну и грађанску школу свршио је у Оточцу, два разреда ниже реалке у Загребу и препарандију у Карловцу. Као учитељ служио је у Прињавору 1 годину, Гацку 1 годину, Мостару 1 годину. Зворнику 5 година, Бијељини 1 годину и Лијевну — до данас.

За учитељицу изаберу **Хермину Кршпогачин**, која се касније уда за учитеља народне основне школе у Лијевну — Душана Каравањца, — те се услед тога морала захвалити на мјесту као учитељица на српској школи. — Хермина Кршпогачин рођена је у Мокрину (Угарска). Основну и вишу дјевојачку школу свршила је у Осијеку, а препарандију у Сомбору и Карловцу. Служила је 1 годину на нижој пучкој школи у Сухојмлаци (кот. Слатина у Славонији), те дviјe године у Лијевну (од 10. децембра 1905. до 30. јуна 1907.). — На њено мјесто дође за учитељицу **Зорка Јолцић**, која и данас службује у Лијевну. Она је родом из Бањелуке, где је и свршила основну и вишу дјевојачку школу, а препарандију у Карловцу. Лијевно јој је прво службовно мјесто.

*

Уздржавање школе врши се на исти начин како смо и у пријашњем поглављу приказали. Црквена се општина и надаље бринула за школу, али није баш тако била издашна ни у платама својих учитеља, а ни у набављању најнужнијих учила. — Учитељи — особито у почетку овога раздобља бијаху доста слабо плаћени¹⁾. Поред све своје овако мршаве плате добро су живјели, јер је још увијек опетојала она благословена „реграција“ — па онда „уписна погача“ т. ј. дарови при уписивању.

На народној скупштини обдржаваној дне 2. фебруара 1889. изнијет је од стране српско-православне општине овај приједлог:

„Славна скупштино!

Потписана српско-православна општина обдржала је у недјељу 24. јула 1888. год. своју редовну сједницу, на којој предсједник донесе овај предлог:

Из разлога: што се 10. августа 1888. навршије пуних 8 година, како наш учитељ г. Перо Борић и супруга му, раде на задовољство у овој школи као српски народни учитељи, па кад видимо по новинама стечајеве, у којима су означене плате од 600 и 700 фор., то би право, а и вријеме било, да и ми својим

¹⁾ Из „Записника“ сједнице црквено-школ. општине држане дне 1. октобра 1892., види се да су примили плату пред одбором: Учитељи Душан Ђурић 41 фор. 60 новч. и Ђорђо Малешевић 45 фор. 78 новч., а учитељица Јулијана Стричевићева 33 фор. 33 новч.

учитељским снагама плате повисимо; но како ми нијесмо ради били то без главне жупштине учинити, то је општина једногласно закључила овај предлог главној жупштини са препоруком поднијети, те ево овиме сада и чинимо и молимо: да овај наш предлог изволите у претрес узети и добро праведно ријешити.

Да би тим нашим дјелом рада могли свијетлога образа, пред суд народа српскога изаћи.

У Лијевну, 2. фебруара 1889.

Предсједник: Павле Ковачевић. — Чланови: Ђуро Калаба, Тоде Митранић, Стојан Раџо, Ђорђа Пушкар⁴.

Данашњи учитељи при овој школи плаћени су овако:

Учитељ има: годишње плате К 1400—, за тим у нарави: стан. огријев и врт.

Учитељица има: годишње плате К 1200— и врт.

E. Развој наставног градива. Градиво, које се сада обрађује.

Наставно се градиво од времена до времена попуњавало. Ово је понајвише зависило од тога, какви су учитељи долазили, те са каквом спремом. Градиво се уопће почело развијати истом од године 1874., а истом године 1906. (број 227 ех) издан је од Великог Управног и Просвјетног Савјета у Сарајеву — привремени наставни план. Овај привремени наставни план предан је године 1907. стручној анкети, да га среди по примједбама, које су стигле од учитеља.

Главно надзорништво српских школа за Босну и Херцеговину згодно је пропратило овај сређени „Наставни план“ својим дописом од 15. августа 1907. број 128 ех, у којем вели:

„— — — Наставни је план мртва хартија, на којој је само прегледно истакнуто и прописано градиво, које треба свршити, а **живи ријеч** наставника даје свежине, интересовања и живота настављању тога градива. Она га пресађује лахко, постепено и темељно у душу дјечију и оставља утиске као по меком воску. Ну да би та живи ријеч имала све истакнуте пошљедице, мора предавање пратити **очигледност**, тај битни услов добре и савремене наставе. **Усмено** предавање са очигледношћу потиснуће из школе **механизам**, који је увијек пошљедица сувишног задавања из књиге⁴.

Градиво, које се обрађивало у овој школи, приказали смо у кратким потезима у пријашњем раздобљу. Но није се Бог зна шта више радило ни у овоме времену све до године 1906. Није се радило прво стога, што није било прописанога градива, те је учитељ понајвише по својој увиђавности радио. — Обично су се служили и испоређивали са српским аутономним школама у Аустро-Угарској монархији.

Тако су се у овоме времену учили ови предмети:

„— — — 1. Вјеронаука, 2. Рачун умни и писмени, 3. Српско читање с граматичним вјежбањем и писањем, 4. Словенско читање с разумијевањем, 5. Хрватско читање и писање, 6. Земљопис, 7. Повјесница, 8. Природопис, 9. Наук о чувању здравља по др. Карлу Рекламу, 10. Краснопис, 11. Цртање, 12. Појање и цјевање, 13. Декламовање, 14. Гимнастика, 15. Повртарство, а у женској школи још и ручни рад. На дан 5^{1/2} часова рада. Прије подне од 8—11, а по подне од 2—2^{1/2}⁴ 1).

⁴⁾ „Извјештај“ о стању ове школе у години 1883.

Данашње пак прописано градиво наслеђа се понадвише на градиво, које се употребљава при народним школама у Босни и Херцеговини, док се само у некојим предметима равна поградиву, које се употребљава при српским аутономним школама у Угарској и Хрватској.

Овај наставни план раздјељен је на четири дијела, и то: наставни план за четири, двије и једном учитељском силиом на четири разреда; за тим са једном учитељском силом на три разреда. За ову школу вриједи наставни план за двије учитељске силе на четири разреда. — Ево га у главним цртама:

Преглед

седмичних часова за школу са четири разреда, а двије учитељске снаге.

Предмет	Разреди							
	I.		II.		III.		IV.	
	мушки	женски	мушки	женски	мушки	женски	мушки	женски
Наука хришћанска	2	2	2	2	2	2	2	2
Црквено-словенски језик	—	—	2	2	1	1	1	1
Српски језик	11	9	8	6	5	5	5	5
Српска историја	—	—	—	—	2	2	2	2
Земљопис, црте из опште историје, права и дужности грађана	—	—	—	—	2	2	2	2
Рачун и геометрија	4	4	4	4	4	4	4	4
Природне науке и хигијена	—	—	—	—	1	1	1	1
Краснопис	—	—	3	2	2	1	2	1
Цртање	—	—	1	1	1	1	1	1
Домаћа и пољска привреда	—	—	—	—	2	—	2	—
Ручни рад и кућарство	—	2	—	3	—	3	—	3
Појање и пјевање	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2
Гимнастика и дјечије игре (само љети)	—	—	—	—	—	—	—	—
Свега		18	21	23	23	23	23	23
	18	21	23	23	23	23	23	23

Напомена: Гдје су разреди мјешовити, употреби се сувишни број часова из поједињих предмета, код мушких дјеца на: појање, гимнастику и привреду, док женска дјеца раде ручни рад.

I. Наука хришћанска и црквено-словенски језик.

A. Наука вјере.

Наставни циљ: Буђење религиозно-моралних осећаја и упознавање српско-православне вјере помоћу: молитава, библијских прича и животописа светаца.

I. разред.

a) Молитве: Оче наш. Богородице дјево. Молитва јутрења (текст црквено-словенски и српски).

Разговор о родитељима и њиховој љубави према дјеци. О Богу као оцу свију људи и његовој љубави према њима. Највећа заповијед дјеци. Знак часног крста и на основу тога тумачење једног Бога у три лица.

b) Стари завјет: Створење свијета. Створење анђела. Створење првог човјека Рај. Први гријех. Потоп.

в) Нови завјет: Рођење Претечино. Благовијести. Рођење Спаситељево. Срећеније. Мудраци са истока. Бјежање у Египат.

II. и III. разред.

- а) Молитве.
- б) Стари завјет.
- в) Нови завјет.

IV. разред.

- а) Молитве.
- б) Нови завјет.
- в) Животопис светаца.

Б. Црквено-словенски језик.

Наставни циљ: Лијепим и разумљивим читањем иде се за тим, да ученици лакше схвате и разумију православно богослужење.

II. разред.

Науче се штампана мала и велика писмена и упоређују се са ћирилицом.

III. разред.

Читање молитава и црквених пјесама са разумијевањем.

IV. разред.

Читају се апостоли важнијих празникâ и неколико Христових прича (из еванђеља), са објашњењем појединих ријечи и садржине.

II. Српски језик.

I. разред.

- а) Вјежбање у посматрању, мишљењу и говору;
- б) читање и писање;
- в) декламовање.

II. разред.

- а) Вјежбање у посматрању, мишљењу и говору;
- б) читање ћирилицом и латиницом;
- в) писање ћирилицом и латиницом;
- г) поуке о језику и
- д) декламовање.

Мјесечно по једна задаћа.

III. разред.

- а) Читање ћирилицом и латиницом;
- б) писање ћирилицом и латиницом;
- в) поуке о језику и
- г) декламовање.

Мјесечно по једна задаћа.

IV. разред.

- a) Читање и писање ћирилицом и латиницом;
- б) поуке о језику и
- в) декламовање.

III. Земљопис.

Црте из опште историје и права и дужности грађана.

Наставни циљ: Познавање завичаја, своје у же и шире отаџбине и буђење љубави према њој. Познавање Европе и осталих дијелова свијета, у главним цртама. Најпотребније о земљи, сунцу и мјесецу. Најглавније културне црте из опште историје, па тим буђење осјећаја за свјетску културу.

IV. Српска историја.

Наставни циљ: Познавање прошлости српскога народа, па тим буђење националних и патриотских осјећаја.

V. Рачун и геометрија.

Наставни циљ: Стварање појмова о количинама. Његовање осјећаја тачности и истинитости, помоћу рачунских задатака из живота. Вежбање ока у мјерењу и посматрању најважнијих геометријских облика и згодним рачунским задацима примјењивање овог знања на животне потребе.

VI. Природне науке и хигијена.

Наставни циљ: Познавање и његовање човјечијег тијела и чување од кужних болести. Упознавање најглавнијих природних предмета и појава па тим схваћање дивног поретка у природи.

VII. Краснопис и цртање.

Наставни циљ: Разговијетно, правилно, чисто и лијепо писање, за тим развијање осјећаја за тачност, правилност и љепоту.

VIII. Польска и домаћа привреда.

Наставни циљ: Напредним обрађивањем врта, воћњака, њиве, ливаде и винограда, гајењем пчеларства, а по могућности и свиљарства, буди се љубав ученика према вредноћи и физичком раду, а уједно им се даје упство, како ће у животу корисно употребити стечено знање из овог предмета.

IX. Појање и пјевање.

Наставни циљ: Развијање слуха, гласа и осјећаја за љепоту. Облагородјавање срца дјечијег црквено-православним и поучним свјетским пјесмама.

Ево приказах „Наставни циљ“ појединог предмета, те у главном шта који предмет обухваћа. Не ћу зализти у потање разглабање и проматрање градива, јер би ме то и сувише далеко одуљило од мого пута.

Градиво, које се сада обрађује у овој школи распоређено је овако:

Распоред сати
за I. и II. разред.

Сат	Разред	Понедјељак	Уторак	Сриједа	Четвртак	Петак	Субота
8—9	I.	Рачун	Рачун	Рачун	—	Рачун	Српски језик
	II.	—	—	—	—	—	—
9—10	I.	Наука хришћанска	Српски језик	Наука хришћанска	—	Српски језик	Српски језик
	II.	—	—	—	—	—	Цркв.-слов. језик
10—11	I.	—	—	—	—	—	—
	II.	Српски језик	Цркв.-слов. језик	Српски језик	—	—	—

2—3	I.	Српски језик	Српски језик	Ручни рад	—	Српски језик	Појање и ехорта
	II.	Красопис	—	—	—	—	—
3—4	I.	—	Српски језик	Српски језик	—	Пјевање и гимнастика	Вечерња
	II.	Ручни рад	Красопис	Цртање	—	—	—

Распоред сати
за III. и IV. разред.

Сат	Разред	Понедјељак	Уторак	Сриједа	Четвртак	Петак	Субота
8—9	III.	Рачун	Вјеронаука	Рачун (Геометрија)	—	Рачун	Рачун
	IV.	—	—	—	—	—	—
9—10	III.	Српски језик	Историја	Српски језик	—	Вјеронаука	Историја
	IV.	—	—	—	—	—	—
10—11	III.	Цркв.-слов. језик	Српски језик	Цртање	—	Српски језик	Српски језик
	IV.	Цртање	—	Цркв.-слов. језик	—	—	—

2—3	III.	Природне науке и хигијена	Земљопис	Красопис или ручни рад	—	Земљопис	Појање и ехорта
3—4	IV.	Домаћа и вољска привреда или ручни рад	Красопис и пјевање	Домаћа и вољска привреда или ручни рад	—	Красопис и пјевање	Вечерња

При обрађивању читања и писања — у развоју ове школе — употребљавале су се све могуће методе. Сада се само још одржала метода срицања, — и то само још код старијих учитеља, док метода здруженог читања и писања преотима све то више мах.

Е. Полазак и напредак.

Какав је полазак у овој школи био, може се закључити већ и из онога, што је прије речено у одсјеку о учитељском особљу. Да је био добар полазак, може се закључити и из тога, што су већ одавна на овој школи почеле служити двије, а касније и три учитељске особе.

Какав је полазак, а уједно и напредак био, и. пр. у год. 1883.. ево нека каже овај

„Извештај

о српско-православној мушкиј и женској школи у Лијевну; исте школе почеле су своју школску годину 1./13. септембра 1882.; али је већ прекинута 26. октобра (7. новембра) 1882. због заразе од осцица, које су овуда јако грасирале; и поново су отпочете школе 13./25. фебруаром 1883. А завршиле своју школску годину јавним испитом 7. 19. аугуста 1883.

I. Мушка школа.

У мушкиј школи бјеше и то:

У I. разреду: 27 ученика, од којих 6 свршише врло добро; 5 добро; 3 довољно. 3 умрла од осцица, 10 доцније пошли и неуредно школу похађаше.

У II. разреду: 23 ученика, од којих 3 показаше одличан успјех. 12 врло добар, 5 добар 2 довољан, а 1 сеобом напустио школу.

У III. разреду: 35 ученика, од којих 3 показаше одличан успех, 8 врло добар, 18 добар, 5 довољан и 1 слаб успјех, а 1 умр'о од осцица.

У IV. разреду бјеше 18 ученика, од којих 3 показаше одличан успјех, 2 врло добар, 9 добар. 3 довољан успјех, а 1 умр'о од осцица.

Свега дакле ученика у сва четири разреда бјеше 103.

II. Женска школа.

У женској школи бјеше и то:

У I. разреду 28 ученица, од којих су 3 свршиле одлично. 4 врло добро, 12 добро, 4 довољно. 4 доцније пошље и неуредно школу похађаше. 1 сеобом школу напустила.

У II. разреду бјеше 17 ученица, од којих су 2 свршиле одлично. 2 врло добро, 9 добро. 3 довољно и 1 умрла од осцица.

У III. разреду бјеше 14 ученица, од којих су 3 свршиле одлично, 4 врло добро, 6 добар, а 1 је прије испита школу напустила.

Још бјеше 9 дјевојчица од 12—15 година, које учине само ручни рад.

Свега дакле ученица у женској школи бјеше 68.

Идуће школске године отвара се и IV. женски разред. Прије не бјеше женске школе, а ово је тек трећа година како је заведена и како је потписана учитељица.

Перо Борић, учитељ, Јелка Н. Борић, учитељица^а.

Какав је био полазак и пр. у години 1892./1893. нека каже овај

„Исказ.

У I. разреду мушки школе уписало се 27 ученика.

„ II.	„	„	„	„	„	20	„
„ III.	„	„	„	„	„	15	„
„ IV.	„	„	„	„	„	9	„
„ I.	„	женске	„	„	„	27	ученица,
„ II.	„	„	„	„	„	12	„
„ III.	„	„	„	„	„	15	„
„ IV.	„	„	„	„	„	3	„

Свега 128 ученика-ца⁴.

II. Надзор над школом.

Како се друго што шта код ове школе усавршавало, тако се исто и овај надзор над школом мијењао. Прелазио је из неспособних и неспремних руку у способне и спремне. Како сам у пријашњем поглављу још напоменуо, надзор над школом водили су изабрани по црквеној општини људи, који су се називали — како је већ било напоченуто — „директорима“. — Ова је част опстојала све до назад десетак година. За тим је надзор над овом школом преузела сама земаљска влада, те га испрва вршила по своме референту, а од год. 1892., поверила стручним органима, окружним школским надзорницима. Истом године 1906. добише српске школе свога надзорника, али за то ипак није престала земаљска влада вршити надзор над српским школама. — Осим тога надзире над школом и одбор црквено-школске општине, који уједно даје и свједоцбу учитељу о његову моралном владању¹⁾.

*

Радо смо изнијели овај олакшији извјештај о постању развоју српско-православне школе у Ливну; ово је управо типична слика српско-православне конфесионалне варошке школе у Босни. Када смо рукопис помне те радње већ турили у штампу, стиже нам пешто краћи, али исто тако почно израђен приказ постања и развитка католичке школе у Ливну од управитеља тамошње народне основне школе Стипе Марковића. Наравски, да смо готови били и ту лијепу радњу изнијети у овом листу, тек тиме хтједосмб причекати, док се сврши горња радња, јер се нијесу могла упоредо штампати два оваква приказа. У томе нам међутим стиже одлука, по којој „Школски Вјесник“ има да престане излазити, те Марковићева радња на жалост више не могаше ући у наш лист. Она за то не ће пропасти и наћи ће јој се било где додлично мјесто.

Ур. „Шк. Вј.“

¹⁾ „Записник“ сједнице црквено-школског одбора од 27. јуна 1893. — — — — III. издају се плате, а уједно и свједоцба о годишњем раду учитељу Малешевићу и учитељици Стричевићевој.